

Universidade de Santiago de Compostela

Facultade de Ciencias Políticas e Sociais

Grao en Ciencia Política e da Administración

TRABALLO DE FIN DE GRAO

A PAZ EN COLOMBIA: O PROCESO DE PAZ DO
GOBERNO SANTOS COAS FARC-EP

**LA PAZ EN COLOMBIA: EL ACUERDO DE PAZ DEL GOBIERNO SANTOS
CON LAS FARC-EP**

**PEACE IN COLOMBIA: THE PEACE PROCESS OF THE SANTOS
GOVERNMENT WITH THE FARC-EP**

DAVID COTROFE GRELA

Director do Traballo Fin de Grao: Dr. Rafael García Pérez

Xullo 2017

Agradecementos:

Ao Dr. Rafael García Pérez por sacar tempo de onde non o había e facer posible este traballo,

a Alexandra G. P. por estar aí e empurrar cando máis falta facía,

á familia por axudarme a chegar ata aquí.

ÍNDICE

INTRODUCCIÓN.....	4
XUSTIFICACIÓN	4
OBXECTIVOS	6
CAPÍTULO I: CONTEXTO HISTÓRICO	8
I.I: ¿QUÉ SON AS FARC-EP?	8
I.II: ESTRATEXIAS PASADAS DOS GOBERNOS PARA POR FIN AO CONFLITO	10
I.III: CONTINUIDADES E DESCONTINUIDADES ENTRE OS PROCESOS	15
I.IV: A SITUACIÓN A PARTIRES DO ANO 2000	17
CAPÍTULO II: O PROCESO DE PAZ DO GOBERNO SANTOS COAS FARC- EP	23
II.I: O PROCESO DE NEGOCIACIÓN (2012 – 2016).....	23
II.II: A POSTURA NEGOCIADORA DO GOBERNO SANTOS E DAS FARC- EP	28
II.III: A SOCIEDADE CIVIL NO NOVO INTENTO	33
DE ACADAR A PAZ	33
CAPÍTULO III: PLEBISCITO.....	36
III.I: CUESTIÓN TÉCNICAS	36
III.II: CAMPAÑA.....	37
III.III: ENQUISAS	40
III.IV: RESULTADOS.....	42
CAPÍTULO IV: ACORDO FINAL	53
IV.I: HACIA UN NUEVO CAMPO COLOMBIANO: REFORMA RURAL INTEGRAL	53
IV.I.I: Fondo de Tierras para la RRI	54

IV.I.II: Programas de Desarrollo con Enfoque Territorial (PDET).....	55
IV.I.III: Planes Nacionales para la Reforma Rural Integral	55
IV.II: PARTICIPACIÓN POLÍTICA: APERTURA DEMOCRÁTICA PARA CONSTRUIR LA PAZ.....	57
IV.II.I: Dereitos e garantías plenas para o exercicio da oposición política en xeral, e en particular para os novos movementos que aparezan logo da firma do Acordo Final. Acceso a medios de comunicación.....	57
IV.II.II: Mecanismos democráticos de participación cidadá, incluídos os de participación directa, nos diferentes niveis e diversos temas	58
IV.II.III: Medidas efectivas para promover unha maior participación na política nacional, rexional e local de tódolos sectores, incluíndo a poboación máis vulnerable, en igualdade de condicións e con garantía de seguridade	59
IV.III: FIN DEL CONFLICTO	61
IV.III.I: Zonas Veredales Transitorias de Normalización (ZVTN).....	62
IV.III.II: Dejación de las Armas	62
IV.III.III: Reincorporación das FARC-EP á vida civil – no económico, no social e no político – de acordo cos seus intereses	63
IV.IV: SOLUCIÓN AL PROBLEMA DE DROGAS ILÍCITAS	64
IV.IV.I: Programas de substitución de cultivos de uso lícito. Plans integrais de desenvolvemento con participación das comunidades	64
IV.IV.II: Programas de Prevención do Consumo e Saúde Pública	65
IV.IV.III: Solución ao fenómeno da produción e da comercialización de narcóticos	66
IV.V: ACUERDO SOBRE LAS VÍCTIMAS DEL CONFLICTO.....	67
IV.V.I: Sistema Integral de Verdad, Justicia, Reparación y No Repetición.....	67
IV.V.II: Jurisdicción Especial para la Paz (JEP)	68
CONCLUSIONES.....	71
BIBLIOGRAFÍA	75
ANEXOS	81

<i>ANEXO 1: Acuerdo General para la terminación del conflicto y la construcción de una paz estable y duradera.....</i>	<i>81</i>
--	-----------

INTRODUCCIÓN

XUSTIFICACIÓN

O que nos vai ocupar no seguinte traballo académico será analizar o proceso de paz que se produciu en Colombia nos derradeiros anos (2012 – 2016) e que remataron por desembocar na paz logo de máis de 50 anos de conflito interno.

Entenderemos proceso de paz coma un esforzo para lograr un acordo que poña fin á violencia mediante negociacións que poden precisar a mediación de terceiros (Fisas, 2010:5). Esta definición permítenos tamén resaltar a idea de que o proceso como tal non é un momento puntual, senón que está composto por un conxunto de fases ou etapas que se alongan no tempo e nas que interveñen todos os actores implicados nun esforzo por acadar acordos que permitan rematar coa situación anterior – dominada pola violencia e o enfrontamento armado -, para dar paso mediante o diálogo e o consenso a pactos ou acordos que poñan fin á violencia física, para mediante estes últimos poder comezar unha nova etapa de progreso e desenvolvemento que permita superar as violencias estruturais que propiciaron o inicio do propio conflito. (Fisas, 2010:5).

Segundo o propio Fisas (2010:6), dentro dos diferentes modelos de proceso de paz existentes, o proceso que nos ocupa está enmarcado no modelo de reparto do poder económico e político. É un dos modelos máis frecuentes e fai referencia ao panorama no que os grupos armados insurxentes perseguen acadar o poder para poder conducir politicamente ao país e desa maneira poder dirixir os asuntos económicos e militares do mesmo.

Dentro do análise teremos unha especial atención como actor a sociedade civil, debido a que nos anteriores procesos errados no pasado prestáronlle pouca atención ao mesmo. O termo sociedade civil posúe un percorrido longo a través da filosofía política. Este percorrido poderíamos inicialo na filosofía aristotélica, onde estaba composta por unha asociación de cidadáns que non corresponde ao goberno. Nos nosos días, o desenvolvemento moderno do concepto permítenos velo coma un ámbito autónomo que inclúe elementos diferentes aos doutras esferas da economía e do Estado e que opera con lóxicas de funcionamento propias (Blanco, 2005:13-14). Con todo, e aínda que se adapta

mellor ao termo que buscamos, iremos á definición máis contemporánea, aquela que nos describe a sociedade civil coma:

“Esfera de interacción social entre la economía y el Estado, compuesta ante todo de la esfera íntima (en especial la familia), la esfera de las asociaciones (en especial las voluntarias), los movimientos sociales y las formas de comunicación pública. La sociedad civil moderna se crea por medio de formas de autoconstitución y automovilización. Se institucionaliza y generaliza mediante las leyes, y especialmente los derechos objetivos, que estabilizan la diferenciación social. Si bien las dimensiones autocreativa e institucionalizada pueden existir por separado, a largo plazo se requiere tanto la acción independiente como de la institucionalización para la reproducción de la sociedad civil” (Cohen e Arato, 2000, citado en García, 2001:1-4).

Desta maneira, descartamos aquelas definicións que limitan a sociedade civil ao Estado ou simplemente a sociedade, movementos sociais ou sociedade económica e cívica. Situamos o concepto nun punto que se constrúe dende a sociedade pero non está limitado a esta, senón que é dende a súa orixe social onde apoia ao Estado, dialoga con el e contribúe a súa propia construción e fortalecemento (M. Manrique, 2014:4-5)

A importancia de definir correctamente o termo e de incluílo coma un actor importante deste proceso radica en que foi ignorado nos demais procesos que non remataron coa paz, de maneira que o modo no se viu incluída neste derradeiro proceso constitúe a primeira diferenza cos errados, polo que debe ser o primeiro a destacar na nosa análise.

Desta maneira, e tendo estas premisas claras, o que nos vai ocupar no presente traballo será entender a complexidade do proceso así coma a súa vital importancia para tódolos actores: Para o Goberno por ser visto como quen promove a paz á cidadanía, a esta última pola necesidade de abandonar o estado de conflito no que se ve sumido dende fai máis de 50 anos, o Estado colombiano polos sacrificios económicos que supón manter o conflito activo e á propia guerrilla das FARC-EP por poder incorporarse á vida política de forma legal e introducir os cambios na dirección do país que cren oportunos sen utilizar a violencia para tales fins.

Seguindo esta traxectoria, a primeira parte do traballo tratará de coma se orixinou a guerrilla así coma as estratexias que as diferentes corporacións do Goberno Colombiano optaron para, ou ben eliminar pola vía militar á guerrilla, ou para buscar unha eventual negociación que desembocara na paz. O derradeiro apartado desta primeira parte estará ocupada por unha visión actual do conflito, de maneira que unha vez observado como se

chegou no conflito ata os nosos días, poder observar da mesma maneira a situación na que comezan as negociacións deste derradeiro proceso que nos ocupa.

A segunda parte do traballo estará conformada por unha cronoloxía das propias negociacións para que nos sexa posible ver as dificultades, faios e acertos dos negociadores así coma os puntos nos que este proceso estivo preto de ser un máis que queda en nada. Seguidamente prestaremos atención ás posturas que tomou o Goberno así coma as propias FARC-EP realizando un análise discursivo así coma prestando moita atención ao contexto dos mesmos. Entenderemos, polo tanto, contexto coma o feito de que a realidade que os grupos sociais perciben e experimentan está condicionada polo conxunto de definicións a través das cales eles mesmos presentan esa realidade e lla presentan a outros (Thomas 1923: 41-51), e seguindo a propia teoría contemporánea en mención, seguiremos o postulado de Van Dijk (2008, 2009) segundo a cal propónse ao contexto xa non coma unha dimensión obxectiva das situacións sociais en relación de causalidade ou determinación coas propiedades do discurso, senón coma unha sorte de definición subxectiva, realizada polos participantes, acerca das dimensións relevantes en cada situación. Seguidamente, retomaremos a importancia da antes mencionada sociedade civil analizando a súa postura durante este proceso para deixar a porta aberta á terceira parte do traballo.

Na terceira parte, como ben enunciabamos antes, logo de coñecer a postura da sociedade civil, analizaremos o plebiscito polo cal o Goberno consultou á poboación colombiana se estaba de acordo cos pactos acadados en La Habana. Non nos limitaremos ao análise das cuestións técnicas, senón que trataremos de coñecer cal é a razón pola que o resultado foi o que foi así coma unha análise do predecido nos medios de comunicación mediante as enquisas publicadas.

A derradeira parte deste traballo consistirá nunha análise do acordo final firmado que pon fin á guerra a través das medidas que o propio acordo enumera para poder saber cal é a situación na que queda Colombia logo do conflito da mesma forma que ver como o propio Estado sae dun conflito tan prolongado no tempo.

OBXECTIVOS

No marco do que explicamos anteriormente, os obxectivos que pretendemos acadar neste traballo serán os seguintes:

- Coñecer a evolución dun dos conflitos internos máis longos que aínda estaba en activo no panorama internacional.
- Recoñecer as diferenzas entre este proceso e os procesos errados do pasado.
- Ver, a través de como se produciron as negociacións, as posturas dos negociadores neste derradeiro proceso.
- Coñecer a importancia da sociedade civil nos proceso de paz.
- Entender o resultado do plebiscito.
- Coñecer a razón pola que este proceso conseguiu a paz.

Neste senso, as preguntas que intentaremos responder serán as seguintes:

- ¿Foi diferente este proceso aos anteriores? ¿Cales son as diferenzas?
- ¿É importante a sociedade civil nos procesos de paz?
- ¿Está a sociedade colombiana a favor de rematar co conflito?
- ¿Conseguiron os actores os seus fins?
- ¿Que situación deixa para Colombia a firma do acordo final?

CAPÍTULO I: CONTEXTO HISTÓRICO

I.I: ¿QUÉ SON AS FARC-EP?

A historia da guerrilla no Estado Colombiano devén de dúas causas principais. Por un lado a violencia política e por outro, a defensa dun territorio e unha organización social particular.

A primeira que citamos provén da decisión de crear forzas de autodefensa paralelas ás estatais co obxectivo de combater a este último e coa finalidade de disputarlle o seu dominio social así como suplantalo. O segundo, pola súa banda, identifícase como a oposición entre unha comunidade fronte a un inimigo identificado como opresor.

As FARC-EP son un destes múltiples movementos guerrilleiros que nacen no amparo dos fenómenos rurais que suceden en Colombia nas primeiras décadas do século XX. Durante as décadas de 1930 e 1940 prodúcense unhas intensas loitas entre as elites conservadoras e liberais fronte ao proceso de modernización e industrialización que promovía o Goberno de Olaya Herrera (1930 – 1934) quen era xefe de goberno daquela, o cal á súa vez, responde coa violencia. Todo isto, como apunta Erich Saumeth (2010:2), no clima de incerteza económica e social da crisis mundial dos anos 30. O asasinato do candidato presidencial polo Partido Liberal en 1948, foi o detonante para que se producira un estoupido de violencia e que apareceran con el movementos campesiños apadriñados baixo as ideas comunistas ou liberais. Nos seus comezos eran, polo tanto, formas de resistencia campesiña e non un instrumento para a toma de poder (PNUD, 2003: 28)

Ditos movementos campesiños repártense polos territorios colombianos segundo a súa afinidade política, de maneira que aparecen novas fronteiras dentro do propio Estado. Prodúcense novos procesos de colonización que desembocan na transformación en grupo guerrilleiro das autodefensas campesiñas co primeiro nome de Bloque Sur (facendo referencia á ofensiva militar contra esas autodefensas campesiñas que eran denominadas por moitos líderes conservadores como Repúblicas Independentes de Marquetalia, El Pato, Riochiquito y Guayabero). Dito Bloque Sur, que estaba integrado por autodefensas campesiñas de ideoloxía comunista, afiánzase no seu obxectivo logo do triunfo da Revolución Cubana e remataría por denominarse “Fuerzas Armadas Revolucionarias de Colombia” (FARC) en 1964, logo de que o Partido Comunista, unha vez entendido que

non tiña espazo político no sistema bipartidista do Frente Nacional proclamara que a vía revolucionaria podía ser unha combinación de forzas para acadar o poder en Colombia. Con todo, e dada a súa inicial presenza mínima, dende o goberno eran consideradas algo natural, máis incómodo que perigoso (Saumeth, 2010: 3).

Xa dende os seus comezos, ao igual que outros grupos guerrilleiros presentes no país, as FARC servíronse de dúas dinámicas principais: o discurso político e a acción armada, máis sendo conscientes de que non bastaría a influencia en zonas rurais nas que daquela tiñan potencial de influír, vense na necesidade de expandirse cara os centros urbanos, lugar de residencia real dos poderes políticos, económicos e administrativos de Colombia.

Aplicando os principios da “guerra irregular”, e buscando a expansión territorial así coma a concentración de actividades e forzas militares en determinadas zonas estratéxicas, buscan a dispersión das forzas armadas estatais. Sendo á súa vez conscientes da súa inferioridade táctica e militar tamén utilizaron o terrorismo rural e urbano procurando conseguir o maior dano posible no menor tempo, reducindo tamén a posibilidade de ter baixas. Mediante esta táctica, as FARC logran en etapas precisas grandes poderes de intimidación, aínda que debemos precisar que non ían máis alá da mesma, é dicir, en ningún momento conseguiron unha superioridade ou igualdade táctica no devir da guerra interna que sufría Colombia, da mesma maneira que unha posible representatividade das lexítimas aspiracións políticas da maioría da poboación colombiana. O seu protagonismo público tivo base no gran poder de intimidación que lograron acadar. (Saumeth, 2010: 5-6)

Desta forma, as FARC comezan a década dos 60 cun número de entre 48 e 200 homes, máis coa pasividade demostrada por parte do goberno, van expandindo a súa zona de influencia polos territorios Colombianos, de maneira que en 1970 xa contan con 400 homes en armas.

O crecemento exponencial continúa no tempo sendo, por exemplo, de 770 homes e seis fronteas abertos en 1974 e non parando aí, senón que durante o mandato de Besilario Betancur (1982-1986) acadan os máis de 5.000 homes e a cifra de 33 fronteas abertos antes de que a finais desa década, na súa 9ª Conferencia adoptaran o nome de FARC-EP (Ejército del Pueblo). Esta cifra disparárase aínda mais nos remates da década dos 90, onde o grupo guerrilleiro xa goza de 12.500 militantes e xa se convirte nunha ameaza real para o goberno Colombiano tendo 99 fronteas abertos e cinco columnas móbiles que se

desprazan polo territorio colombiano. Vemos polo tanto que ata finais da década dos 90 prodúcese unha escalada de cifras por parte das FARC a partires da mesma, a partires da mesma, comezan a estabilizarse e mesmo debilitarse, en gran medida, pola chegada á presidencia de Álvaro Uribe e a posta en marcha da súa estratexia puramente militar.

Personalizando o anteriormente dito no Plan Colombia as forzas operativas das FARC debílanse de maneira que se ven na obriga de repregarse de forma estratéxica mentres perden 5 fronteiras, 7 das columnas operativas daquela e cunha redución da súa forza militar que os deixaba, en 2010, con 8.500 guerrilleiros (Saumeth, 2010: 3-4)

En canto á economía da organización, diremos que se viu moi estreitamente influenciada por como as propias FARC se relacionaban co entorno e a poboación de cada territorio, de maneira que os seus esforzos estiveron centrados na obtención de recursos no interior do país, de zonas baixo o control estatal ou mesmo daquelas onde gozaban dun amplo apoio por parte da poboación que o habitaba. Ademais disto, no seu intento de conseguir unha maior capacidade financeira, lucráronse á súa vez de operacións ilegais como foron o secuestro (que conformou 1 cuarto dos ingresos das FARC ata o ano 2002), a extorsión a actividades lícitas como pode ser a minería ou o sector petrolífero (xerándolles 120.000.000 de dólares anuais) ou o narcotráfico (Saumeth, 2010: 5), en base á cal nun principio a súa actividade consistía nunha mera recadación tributaria, pero que co desenvolvemento das redes internas da propia organización rematou por ser un auténtico *cártel* que dominaba todas as fases de produción da actividade.

Foi a suma de todas estas accións a que lle facilitou ás FARC a creación dun complexo sistema de recadación que lle permitía, á súa vez, financiar todo o seu aparato de guerra e a propia guerra en si.

I.II: ESTRATEXIAS PASADAS DOS GOBERNOS PARA POR FIN AO CONFLITO

Neste apartado, ocuparanos as diferentes estratexias que dende a institución do Goberno Colombiano foron elixidas polos seus diferentes representantes para poñer fin ao conflito armado, ben sexan estas militares ou negociadoras.

Dado que como ben enunciabamos no anterior apartado, as FARC-EP non foron consideradas unha ameaza real para o goberno, comezaremos a nosa análise no primeiro

mandato que puxo enriba da mesa unha estratexia real e destinada de forma específica a poñer fin ao conflito.

Desta forma:

- Goberno de Turbay (1978 – 1982)

O que caracterizou este goberno foi o predominio da solución militar, o cal combinado coa inexistencia dunha política de paz, veu en dar na superioridade da forza sobre o consenso, pensando a forza como o dominio total e absoluto da orde pública.

Desta forma, viñéronse dando medidas propias dun estado de excepción, coma que os militares foran os encargados de xulgar os delitos civís e o seguimento da doutrina “amigo-inimigo”. Foi durante esta etapa cando a propia Amnistía Internacional pronunciouse en contra deste “Estado de Seguridade” admitindo que “orientouse de forma exclusiva á seguridade do Estado e pouco ou nada respecto á do cidadá” (Blair, 1993: 137)

Todo isto desembocou nun forte deterioro do Goberno así como das forzas armadas estatais que se traduce nun aumento da popularidade, aínda que fora en zonas determinadas, por parte da guerrilla das FARC. A mellor maneira de ilustrar no que consistiu a estratexia de Turbay foi o ter delgado no Ministerio de Defensa a solución do conflito (W. López, 1999: 248).

- Goberno de Betancur (1982 – 1986)

Nesta lexislatura viviuse un cambio na estratexia gubernamental, de maneira que se apostou polo diálogo directo coas FARC, impulsados estes mesmos con reformas como a dunha política aperturista e unha amnistía, todo na procura de recoñecer o carácter político da guerrilla.

Sen embargo, as diferentes visións que o Goberno tiña sobre a paz combinadas coa débil capacidade de diálogo do mesmo (presións das propias forzas armadas para seguir coa estratexia militar, entre outras) mentres as propias FARC seguen exercendo a forza armada como instrumento político convirte a tregua aprobada nunha mera ficción xurídica (W. López, 1999: 249).

Foi durante este Goberno onde a guerrilla acudiu ás eleccións baixo o nome de Unión Patriótica pero só obtivo un 2% dos votos emitidos. Desta maneira, a esquerda viuse

aínda máis exiliada no modelo do Frente Nacional e non só iso, senón que os integrantes do partido UP sufriron persecucións e mesmo foron asasinados, todo iso baixo o que semellaba ser o amparo do Estado, ou canto menos, ante a súa falta de protección.

Desta maneira, co clima de tensión interna no Goberno, combinado coas incursións das FARC e as presións das elites sociais e militares de continuar coa solución militar deron por derrubar as negociacións e deixalo todo coma se atopaba no comezo. Con todo, o mérito desta lexislatura reside en ter sentado as bases para unha posible negociación futura entre Goberno e guerrilla (W. López, 1999: 250).

- Goberno de Virgilio Barco (1986 – 1990)

O rumbo seguido por este Goberno veu dado pola premisa de contrarrestar as causas obxectivas da violencia, engadindo a este vector a intención de poder arrebatarlle ás FARC-EP a base social, sendo esta unha das maiores vantaxes das que gozaban en moitas das zonas do país afectadas polo conflito (W. López, 1999: 250).

Poñeranse en marcha políticas integradoras como esforzos de rehabilitación das zonas máis pobres ou a creación da Consejería de Reconciliación, Normalización y Rehabilitación.

Por outra banda, e buscando que a propia guerrilla non puidera obter beneficios destas políticas, aparece o Estatuto Antiterrorista, que xunto coas primeiras aparicións das Autodefensas Unidas de Colombia¹ motivan o crecemento dos escenarios de confrontación, xa que logo de que as mesmas asasinaran a 12 funcionarios xudiciais aumentan tamén as tensións coas propias forzas armadas.

Ante as numerosas críticas recibidas o Goberno vese obrigado a actuar, de maneira que se producen, motivados polo amplo grao de desconfianza que suscitaban, cambios na cúpula militar colombiana. En engadido a isto, un Xeral do propio exército colombiano é nomeado Ministro de Defensa (W. López, 1999: 252).

- Goberno de Gaviria (1990 – 1994)

Durante esta lexislatura créase unha estratexia íntegra para a paz, tendo en conta xa non a violencia que conleva o conflito nas súas diferentes variantes, senón que tamén

¹ AUC: Grupos paramilitares que actuaron en favor do Estado e contra a guerrilla das FARC-EP

se fai fincapé no recoñecemento internacional da estratexia a seguir polo Goberno (García, 1992: 60)

As FARC empregan a loita armada coa finalidade de mellorar a súa posición nas negociacións pero é durante esta etapa cando no seu plano interno, comeza a cuestionarse a loita armada para acadar o seu fin último: o poder político de Colombia.

En resumo, o Goberno de César Gaviria aposta polo fortalecemento do control civil sobre a preponderancia da orde pública (W. López, 1999: 254-255).

- Goberno de Samper (1994 – 1998)

É durante este Goberno cando se volven sentar as bases para un clima adoitado de negociación. A paz convértese no tema fundamental tendo como obxectivo rematar coa violencia así coma coas súas causas. Desta maneira, o propio Goberno tenta procurar unha posible vocación de paz das FARC-EP para poder chegar a un diálogo entre ambas forzas (W. López, 1999: 255).

Por outra banda, deixa claro que co narcotráfico non hai posibilidade de diálogo, pero segue sen existir unha estratexia clara no referente aos grupos paramilitares encarnados nas AUC.

Sen embargo, e unha vez máis, unha nova crise moral que pasa o Goberno remata por restarlle lexitimidade para impoñerse aos militares e seguir na procura dunha solución dialogada.

Con todo, os principais avances que acadou o Goberno de Ernesto Samper xiran en torno a dous eixos: as consultas á sociedade civil e a mediación internacional a fin de favorecer as posibles negociacións (W. López, 1999: 256).

- Goberno de Pastrana (1998 – 2002)

Coas bases sentadas na anterior lexislatura, durante este Goberno realízanse uns diálogos na procura da terminación do conflito, que por esta época, xa acadara o medio século de actividade.

O máis destacable neste período lexislativo foi a creación dunha zona desmilitarizada en El Caguán coa fin de favorecer as negociacións sen que ningún dos membros dos equipos negociadores de cada un dos membros participantes nos diálogos se sentiran ameazados. Sen embargo, as FARC ocupan totalmente a zona desmilitarizada

poñéndoa baixo o seu total control, coma se dun territorio máis baixo o seu dominio se tratara. Ademais disto, a tensión aumenta logo de que as FARC esixan unha estratexia para combater de forma eficaz aos paramilitares por parte do Goberno.

As tensións aumentaron, e xunto coas presións militares que recibía o Goberno, así coma o intento das FARC-EP de controlar a Cordillera Oriental co fin último de sitiar Bogotá, remataron por desencadear unha resposta militar por parte do Goberno para volver a tomar o control da zona desmilitarizada que a propia guerrilla utilizaban para financiarse e buscar unha maior base social de apoio.

Logo de que en Febreiro de 2002 as forzas guerrilleiras tomen un avión e secuestren ao senador Jorge Eduardo Gechem, Andrés Pastrana decide poñer fin as negociacións.

Trátase do primeiro diálogo real que se produce entre o Goberno Colombiano e as FARC, máis a falta dunha estratexia clara en torno á paz, as presións dos militares e a propia actuación das FARC remataron por deixalo noutro fracaso e a continuidade do conflito.

- Goberno de Uribe (2002 – 2006 e 2006 - 2010)

O característico do mandato de Álvaro Uribe xirou en dous eixos: apertura a negociar coas forzas paramilitares (a quen consideraba abertamente aliadas), e a adopción dunha posición moi forte contra as FARC-EP.

O dito anteriormente materialízase na aprobación de diferentes accións, como pode ser a Política de Seguridad Ciudadana, a cal tiña como obxectivos principais os de fortalecer as forzas armadas, controlar o territorio na maior medida do posible así coma a coordinación das actuacións das forzas estatais. Todo isto coa intención de rematar coa ameaza do “terrorismo” -carácter que Uribe lle outorgou en todo momento ao movemento guerrilleiro-. (Mantilla, 2004)

Os efectos desta política, en troques de rematar coas FARC, conseguiron só debilitala, pero cun incremento das violacións dos dereitos humanos por parte das forzas públicas que poñía en cuestión a efectividade real desta política impulsada dende o Goberno.

Unha das leis aprobadas polo Goberno de Uribe e digna de mención neste apartado, por estar estreitamente relacionada coa posición que o dirixente tomou coas forzas

paramilitares, é a Ley de Justicia y Paz. Aprobada no ano 2005 tiña como base o feito de que os paramilitares desmobilizados deberían render unha versión libre ante as autoridades e sen a necesidade de confesar todos os crimes para poder gozar dos beneficios outorgados pola redución de pena. O contido nesta lei non só ocasionou numerosas críticas, senón que tensou máis (se cabe) a relación coas FARC-EP, que xa en Gobernos anteriores esixiran unha estratexia válida contra os paramilitares.

I.III: CONTINUIDADES E DESCONTINUIDADES ENTRE OS PROCESOS

Neste apartado vaimos ocupar a observación e análise dos factores que foron comúns nos intentos por parte dos diferentes Gobernos citados, así como as posibles roturas que atopemos entre os mesmos. Nos procesos de paz, analizar estes factores permítenos entender non só as actitudes e dinámicas das forzas que loitan nun conflito, senón que tamén nos permite entrever cales poden ser as decisións que troquen o rumbo dos acontecementos.

En tódolos Gobernos que nos paramos a analizar, coincidiron diferentes dinámicas: A concepción patrimonial da política -e a militarización da mesma-, o modelo do “garrote e a cenoria”, o momento no que se iniciaron as negociacións e a debilidade en canto a recursos dos diferentes Gobernos, e por último, a relativa autonomía operacional dos militares.

Vemos polo tanto que nas diferentes etapas que nos ocuparon no apartado anterior, as elites gozaron dun enorme poder público, de maneira que limita as operacións do Estado así coma que o propio Estado ou a sociedade civil poida realizar reformas cun calado fondo. Así mesmo, e como vimos na participación electoral de Unión Patriótica, imposibilita a entrada de novas forzas no panorama político (W. López, 1999: 259).

Relacionado co anterior tamén está a segunda continuidade, xa que a militarización dos procesos (inclusive os intentos de acadar a paz) vai da man coa caída na lóxica amigo – inimigo, factor que pode converter en imposible o feito de ver puntos de acordo que permitan optar ás partes por unha solución política. (W. López, 1999: 259-260)

Pode ser esa lóxica a que en determinados momentos levará aos Gobernos a caer na terceira das continuidades das que imos tratar. Entendemos por modelo do “garrote e a

cenoria” a dinámica na que cae unha institución (neste caso o Goberno colombiano) que o conduce a enfocar un asunto en concreto (o conflito armado coas FARC-EP) con medidas moi diferentes e mesmo contraditorias (W. López, 1999: 260). Neste eido, atopamos momentos nos que o Goberno aposta por negociar coa guerrilla, outras etapas nas que avogan pola solución puramente militar e outras nas que mesmo consideran aos grupos paramilitares aliados.

Outra das dinámicas que podemos observar nas estratexias dos Gobernos e que mencionabamos anteriormente, é o momento no que cada un dos Gobernos comezou as negociacións ou os intentos de negociacións: ao remate da súa lexislatura (W. López, 1999: 261). A institución estatal utilizaba a posibilidade de rematar co conflito como unha proposta electoral máis, o que non provocaba senón a extrema dificultade de que a guerrilla se “sentase” a negociar cun Goberno que podería ter os días contados, dado que moitos dos que analizamos, sufriron unha crise seria en canto a súa imaxe e a xestión que fixeron do Estado colombiano.

Por último, e non por elo menos importante, atopamos a autonomía operacional e o poder do que gozaron en Colombia as forzas militares (W. López, 1999: 261-262). En todas as propostas que puidemos observar, os gremios dos militares posuían unha enorme influencia e capacidade de exercer presión ao Goberno, de maneira que non se chegou a facer unha diferenza real entre seguridade estatal e seguridade cidadá. En engadido a isto, e algo que poderíamos ver como outra continuidade máis, dado que os intentos de solución ao conflito se fixeron durante “altos ao fogo”, os militares xa vían dende o primeiro momento que a solución política do conflito derivaría nun recorte do presuposto militar do Estado.

No respectivo as discontinuidades non atopamos un número tan grande, xa que Colombia é – e máis no pasado – un Estado historicamente débil e incapaz de funcionar con autonomía en canto aos partidos ou os grupos de interese privado (W. López, 1999: 264). Desta maneira, unha posible negociación á súa marxe sería pobre en termos estratéxicos.

Desta maneira, a primeira das que atopamos é a falta dunha política estrutural de paz. Os diversos Gobernos emprenderon diferentes camiños cara o mesmo destino, pero non coincidían na ruta e nalgúns dos casos chegaban a entender de diferente maneira a meta en si mesma. As políticas de paz deben transgredir máis alá dos catro anos que dura unha lexislatura, e neste caso, e máis tendo en conta que as negociacións comezaban ao remate

de cada unha delas, cada negociación comezaba de cero e mesmo con distinto fin (W. López, 1999:265). De feito – e poderíamos consideralo mesmo coma outra discontinuidade – houbo Gobiernos, especialmente o de Álvaro Uribe, que nin sequera valoraron a posibilidade de negociar.

A segunda e derradeira discontinuidade que podemos atopar no conflito armado colombiano trátase das relacións dos propios actores implicados. En primeiro lugar, as relacións que manteñen entre eles e no seu plano interno non son as mesmas que nos comezos do conflito ou durante a crecida exponencial das FARC-EP, de maneira que nos leva ao segundo punto, xa que a na actualidade, a maior dificultade que se pode atopar no conflito é o feito de que os actores que deben estar implicados nas negociacións sitúanse en diferentes escenarios: FARC-EP con narcotraficantes, exército, paramilitares... (W. López, 1999: 265-266) de maneira que a multiconexión entre eles non fai senón dificultar unha eventual negociación así como que a mesma se converta na fin definitiva do conflito que xa leva en activo máis de medio século.

I.IV: A SITUACIÓN A PARTIRES DO ANO 2000

No apartado que comezamos imos observar e analizar, mediante a evolución do conflito a partires do novo milenio, a situación do mesmo antes de comezar o proceso co Presidente Santos. Con todo, non podemos quedar aí, xa que a causa da globalización que sofre o mundo no que vivimos, o plano internacional gaña cada vez máis relevancia. Desta maneira, as actuacións das organizacións ou dos estados non só teñen que gozar dun recoñecemento interno, senón que deben dar o salto ao ámbito internacional para así verse realmente lexitimadas.

Segundo nos di o informe do *Stockholm International Peace Institute* (Dwan e M. Gustavsson, 2004 cap. 3) , no ano 2003 producíronse 19 conflitos maiores² que tiveron lugar en 18 países. Con excepción do ano 1997 (onde se produciron 18 conflitos maiores) esta é a cifra máis baixa rexistrada dende a fin da Guerra Fría. Con estes datos podemos dicir que a guerra cada vez ten menos cabida, xa que en suma ao anteriormente citado, a maioría dos conflitos resolvéronse pola vía negociada.

² Aqueles conflitos que producen un número maior a 1.000 mortes/ano

Dos conflitos que seguen en activo – entre eles o colombiano – na súa maior parte son de longa duración, os cales posúen unha dificultade engadida debido aos posibles odios acumulados; a caída na dinámica de represalias e contrarrepresalias; e a crecente desconfianza mutua que se ven xestando ao longo dos anos. Aínda así, en Colombia todo apunta a que na contra de agravarse, encamiñase cara a solución final (Pizarro, 2004: 75).

Desta forma no plano interno do conflito, unha vez rematada a Guerra Fría e que as grandes potencias deixaran de aportar o financiamento necesario para sustentar a guerra, movementos armados como as FARC-EP víronse obrigados a recorrer a outras formas de financiamento máis controvertidas coma o tráfico de drogas ou aos secuestros como formas máis produtivas de financiación.

Con todo, aínda que eficaz na obtención do financiamento, non se trata senón dun agasallo envelenado pois, como anunciabamos na introdución deste subcapítulo, nun mundo globalizado trae serios problemas, como as aproximacións dos líderes guerrilleiros ao Tribunal de La Haya ou a petición de extradición por parte do Goberno de EE. UU. debido aos delitos relacionados co narcotráfico (Pizarro, 2004: 77).

Ademais, co fortalecemento militar das forzas armadas e coa implementación e continuación do Plan Colombia – o cal converte a Colombia no terceiro receptor mundial de axuda estadounidense – poñen de manifesto a inutilidade do uso da forza como medio de acadar o poder. (Pizarro, 2004: 77) Atópanse repregadas de forma estratéxica e seguen a sumar derrotas e perdas de territorios estratéxicos, de maneira que as accións armadas decreceron de forma significativa, os combates entre as FARC-EP e o exército aumentaron e foron as primeiras quen levaron a peor parte nestes encontros. A día de hoxe, a guerrilla non supón un perigo militar nin político para as institucións colombianas, o cal non nos afirma nin moito menos que o Estado sexa quen de rematar co movemento alzado en armas, senón de que o propio movemento chegue á conclusión da imposibilidade de acadar o poder pola vía armada.

Un dos aspectos clave no eido da toma do poder pola vía armada, é que as FARC-EP viviron o proceso inverso que o resto dos movementos guerrilleiros en América Latina, xa que se ben o resto das guerrillas conseguiron lexitimarse co paso do tempo, as FARC-EP foron todo o contrario. Da mesma forma, mentres que o resto de grupos armados apareceron por un excesivo control por parte do Estado, en Colombia sucedeu todo o contrario – lembremos as Repúblicas Independentes situadas no sur – ademais do feito de

que as FARC-EP – e aquí atopamos unha diferenza vital – combaten no marco dun sistema democrático. Un dato interesante neste plano é que despois da caída das ditaduras latinoamericanas, só as FARC-EP e os Zapatistas continuaron a loita, coa diferenza que os segundos pasaron a formar parte da actividade política e o movemento colombiano ao terrorismo urbano e ao narcotráfico (Villalobos, 2003: 159). Trátase polo tanto dunha guerrilla “vella” pero situada nun conflito “novo”, xa que se ben levan no mapa máis de medio século, non pasaron máis de 20 anos dende que o Estado decidiu combatelas de forma directa. Ademais, unha vez producido esta reacción por parte do Estado, as FARC-EP nunca gozaron dunha vantaxe militar ou política coma os casos dos Tupamaros no Uruguay ou a guerrilla cubana, aínda tendo en conta a vantaxe estratéxica da que gozaron coa utilización da guerra de guerrillas.

En engadido a isto, a poboación colombiana comeza a aborrecer a guerra, e non so iso, senón que crece o apoio ás forzas oficiais, de maneira que durante o mandato de Uribe, o exército chegou a ser a institución mellor valorada cun 80% do apoio e o propio Uribe, logo de prometer rematar coa guerrilla, conseguiu acadar o 73% (Villalobos, 2003: 162).

Os problemas que atravesan as FARC-EP non rematan aí, xa que á marxe das debilidades que están a sufrir no plano interno e militar, a súa situación no plano externo – internacional – tampouco fan outra cousa que empeorar, e isto débese principalmente á súa caída no terrorismo como arma.

Dende os atentados terroristas do 11-S créase a nivel internacional un clima de cero tolerancia para co terrorismo, idea que se reforza enormemente cos atentados do 11-M en Madrid (Pizarro, 2004: 76). As FARC-EP son consideradas grupo terrorista polo Departamento de Estado dos EE. UU. e pola UE, e non só iso, senón que xunto con Al-Qaeda e Hizballah conforman os 3 grupos terroristas máis ameazantes para a seguridade dos EE. UU segundo o informe publicado pola RAND Corporation (K. Cragin. e S. Daly, 2004: 13)

As FARC-EP comezan a utilizar o terrorismo logo de perder a vantaxe táctica da que gozaron grazas á utilización da guerra de guerrillas coa chegada do Plan Colombia, o cal lle outorgou ás forzas estatais unha superioridade aérea, fluvial e terrestre practicamente irreversible por parte do grupo guerrilleiro. Foi ante a proximidade da derrota cando a organización decide comezar a empregar este método como medio para acadar o poder ou máis ben, seguir vivo no panorama colombiano e internacional.

Como ben anticipabamos antes, as accións de Al-Qaeda sepultaron o terrorismo doutros grupos armados, de maneira que ao igual que a acción terrorista de ETA en España se viu fortemente debilitada, o mesmo lle pasou ás FARC-EP en Colombia. Hoxe en día, nunha guerra carente de motivacións relixiosas, étnicas ou nacionalistas – que dividan á poboación – a utilización do terrorismo como arma é un suicidio estratéxico (Villalobos, 2003: 162). É preciso aclarar que ningún tipo de ideas xustifica o terrorismo, pero os motivos ideolóxicos, políticos ou sociais son os que menos o fan viable, de feito, o resto de guerrillas latinoamericanas nunca caeron nesta práctica.

O dito anteriormente é de vital importancia para as propias FARC-EP así coma a súa imaxe sobre todo no plano internacional, xa que o atentado do coche-bomba do Club El Nogal no 2003 que deixou 36 civís mortos e máis de dous centenares de feridos rematou por sepultar ás FARC-EP e afogar as poucas simpatías que aínda podían espertar (Pizarro, 2004: 85). Este tipo de actos só provocan sobresaltos na democracia e nunca lle outorgarán unha vantaxe ao grupo que os poña en práctica. O único que provocan, como ben enunciabamos antes, é o aumento do apoio por parte da sociedade nas institucións estatais.

Observamos polo tanto que as FARC-EP atópanse nunha situación complexa, lonxe de acadar o seu fin último, perdendo simpatía tanto no plano internacional coma no interior do Estado colombiano, de quen pasaremos a analizar a súa situación no espazo temporal que nos ocupa.

Se ben as FARC-EP non pasan polos seus mellores momentos, a posición do Estado e por consecuencia a do Goberno de Colombia tampouco é doada. Poucos sectores dentro do mesmo confían nunha solución puramente militar, e non só polos intentos que fracasaron no pasado e pola propia continuidade do conflito, senón polo mero feito da morfoloxía do territorio colombiano xunto coa diversidade e a separación dos focos de enfrontamento do conflito.

No plano internacional as relacións que por exemplo mantivo o Goberno no período de Uribe coas AUC non fixeron senón prexudicar a imaxe tanto dos paramilitares (polo seu modo de actuación) coma do propio Goberno como institución – aínda que non en tan alto grado como o terrorismo ás FARC-EP -.

No plano interno, e como ben anticipabamos antes, a solución militar – combater a forza coa forza – pola que se apostou durante a derradeira década cada vez posúe menos apoios e cada vez semella ser menos viable, de maneira que ao Goberno, se quere rematar co conflito debe de elixir a vía diplomática. As FARC-EP non son unha ameaza real, máis de conseguir axuda dun Goberno veciño – sen chegar a converterse nunha – poderían aumentar a súa capacidade de volver sementar o terror no territorio colombiano.

Desta maneira, a viabilidade e o aguante que o Goberno e Colombia como país posúe depende moi estreitamente de poder manter a financiación da política de Seguridad Democrática ou de poder seguir recibindo axuda por parte doutras potencias como pode ser o xa citado – e que tanto dano lles ocasionou ás FARC-EP – Plan Colombia. De non ser quen de manter o conflito “tal e como está”, e de non conseguir que a guerrilla se manteña relegada, a situación podería volverse na súa contra unha vez máis como xa acontecera en diversas ocasións no pasado. É aquí de feito onde nos atopamos co maior problema do Estado, xa que segundo o propio Goberno e o seu Departamento Nacional de Planeación, Colombia perde a día de hoxe dous puntos porcentuais do PIB anuais – correspondentes a preto de 1.800 millóns de dólares anuais – o cal senón é con efecto inmediato, co paso do tempo rematará por poñer en dúbida a eficiencia da xestión gubernamental, e todo isto sen ter en conta que de apostar por unha solución militar, o presuposto dedicado ao sector militar debería ser aumentado sen saber sequera por canto tempo (Pizarro, 2004: 86).

Vemos polo tanto que calquera dos actores implicados de forma directa no conflito non pasan polos seus mellores momentos. As FARC-EP ven que a vía armada como forma de consecución do poder fracasa, ademais do pouco recoñecemento nacional e internacional do que goza a súa causa así coma do illamento que sofren por mor do terrorismo. Pola súa banda, o Goberno semella ter o conflito baixo control, pero trátase dun “control” moi caro e que non avanza cara a terminación do conflito.

Chegados a este punto, podemos afirmar que o conflito armado en Colombia atópase nun punto no que perden todos. Ambos fracasaron na estratexia político-militar por non lograr os seus obxectivos. As FARC-EP fracasan na toma de poder e no control total do territorio, pero a estratexia do Goberno de ostentar – lexitimamente – o monopolio do poder fracasou e non só pola actuación da guerrilla, senón tamén dos grupos paramilitares. O fracaso do exército chega ata ese punto, o de perder totalmente o control de certos

territorios. É certo que a correlación de forzas cambiou ao longo do tempo outorgándolle vantaxe ás forzas militares, pero o que queda claro logo de máis dunha década de confrontación directa, esta non serve para rematar co grupo guerrilleiro. A situación rematou por ser unha acumulación de vitorias parciais para ambos bandos que cada vez semella máis unha partida de xadrez que remata en táboas.

Desta forma, podemos entender que en Colombia chegouse ao que os expertos en resolución de conflitos denominan «empate mutuamente doloroso» (*mutual hurting stalemate*) (W. Zartman, 2000). Este termo fai referencia a un período dentro do propio conflito favorable á solución negociada cando ambos actores recoñecen a imposibilidade de alcanzar a vitoria ou os seus obxectivos pola vía militar, de maneira que os custos para un e para outro elévanse moitísimo por chegar a non ter razón de continuar o conflito.

Polo tanto, podemos dicir que na actualidade, a solución negociada gaña moita forza dentro do conflito, e isto sucede por varias razóns: A solución militar demostrou non ser válida, tanto para as FARC-EP coma para o propio Goberno, ademais de que seguíres con ela tal e como se está (co conflito aínda en activo) é igual de perxudicial para ambos. Vemos polo tanto que ningún actor e quen de rematar co outro, pero debemos engadirlle a variable de que a situación actual, de ser asumible para algún, sería cuns custos altísimos que poñerían en perigo ás propias organizacións.

Desta maneira, podemos afirmar que a guerra non é sostible para a guerrilla nin para as elites do poder colombiano, e dado que ningunha das dúas partes consegue rematar o conflito pola vía militar, só lles queda a solución negociada.

CAPÍTULO II: O PROCESO DE PAZ DO GOBERNO

SANTOS COAS FARC-EP

II.I: O PROCESO DE NEGOCIACIÓN (2012 – 2016)

O comezo desta cronoloxía establecerémolo no ano 2009, ano no que Álvaro Uribe intenta promulgar unha lei³ mediante a cal, logo do seu segundo mandato de maneira continuada, lle permitiría ser reelixido por terceira vez consecutiva. Sen embargo, a Corte declara esta lei anticonstitucional, polo que Juan Manuel Santos preséntase como candidato á presidencia do partido de Uribe, o Partido de la Unidad Nacional. (Botero, Hoskin, & Pachón, 2010: 59)

Con todo, e a pesares de formar parte do partido político apoiado polo ex-presidente Uribe, dende o primeiro momento, o Goberno Santos xa realizou unha serie de accións e de cambios que o distanciaban de forma abismal do seu predecesor. Dende a eliminación de institucións – que o novo presidente colombiano consideraba ineficientes ou mesmo corruptas – ata o restablecemento das relacións con Gobernos veciños como poden ser o caso de Ecuador ou Venezuela – ambas relacións deterioradas polo propio conflito -, pasando principalmente por temas relacionados co conflito, como ben deixou claro no seu discurso de investidura:

“La puerta al diálogo no está cerrada con llave. (...) Yo aspiro, durante mi Gobierno, a sembrar las bases de una verdadera reconciliación entre los colombianos. A los grupos armados ilegales que invocan razones políticas y hoy hablan otra vez de diálogo y negociación les digo que mi Gobierno estará abierto a cualquier conversación que busque la erradicación de la violencia, y la construcción de una sociedad más próspera, equitativa y justa.” (Discurso de investidura de J. M. Santos, 2016)

Con todo, tendo en conta factores que seguían presentes como poden ser o repregamento das FARC-EP ou as evidencias de que os paramilitares seguen actuando, a vía militar seguía tendo forza no país, polo menos nalgún dos seus sectores e liñas vermellas que o propio Santos puxera sobre o taboleiro coma a renuncia ás armas, ao narcotráfico ou a liberación de secuestrados. De feito, seguían a xuntarse dúas variables perigosas: a primeira o feito de que a derrota militar da guerrilla estaba moi lonxe, e por outro bando,

³ Xa no ano 2005 levara a cabo unha reforma da Constitución Colombiana de 1991 que lle permitiu ser reelixido.

o feito de que a Forza Pública seguía aumentando para garantir que o conflito “quedara como estaba” – 12.000 efectivos máis en 2011 con respecto ao ano anterior -.

Para gobernar, Santos formou unha coalición de Goberno conformada polos partidos tradicionais – Partido Liberal⁴ e Partido Conservador⁵ – xunto cos partidos Cambio Radical⁶, Partido Verde e o seu propio partido, o partido “uribista” Partido de la U⁷.

Descontando a esquerda non quedaba moi claro cal era a posición deste Goberno pola propia aglomeración de partidos, máis xa dende o primeiro momento deixou claro que seguiría unha postura moito máis conciliadora coa guerrilla así como o anuncio de que existía a posibilidade de negociar coa mesma. As propias FARC-EP recoñeceron este cambio anunciando tamén de forma pública a mesma posibilidade, máis actuacións violentas da propia organización impediron a negociación nese momento. O Goberno respondeu cunha ofensiva que xerou importantes baixas no grupo guerrilleiro, entre os que se atopou o daquela líder da guerrilla Alfonso Cano. Posteriormente a isto, a nova directiva das FARC-EP encarnada en Timoleón Jiménez alias “Timochenko” volveu comunicar a existencia da posibilidade de comezar, unha vez máis, negociacións co Goberno para poñer fin ao conflito.

Antes de que estas conversas comezaran, producíranse conversacións con carácter segredo antes de iniciar as “verdadeiras”, o que ocasionou as primeiras críticas ao proceso, xa que dende a opinión pública e sobre todo dende os medios de comunicación atacouse ferozmente ao feito de que se fixeran de forma afastada, ante o que o Goberno Santos mantívose firme argumentando que era preciso facelo á marxe da opinión pública e mediática para poder establecer cales ían ser os obxectivos das conversacións, así coma que se iniciaran as conversas coa temática das terras, problemática central do conflito. (Gómez-Suárez & Newman, 2013: 819-837). Estas conversas “segredas” virían a encaixar no que o profesor Fisas denomina “fase exploratoria”, na que os actores reúnen nun primeiro achegamento para determinar o convencemento dos mesmos no proceso, o

⁴ Partido de corte liberal de América Latina (valores sociais e mercado como instrumento) e un dos dous partidos históricos de Colombia.

⁵ O outro dos partidos históricos do Estado colombiano cunha ideoloxía conservadora no social (oposición ao aborto ou ao matrimonio do colectivo LGTBI) que ocupa actualmente o terceiro lugar en representación no Congreso.

⁶ Escisión do Partido Liberal en 1998 e moi fortemente afectado por achegamentos cos grupos paramilitares.

⁷ Unha das escisións do Partido Liberal encabezada por Uribe antes de ser elixido Presidente da República no seu primeiro mandato.

que resulta fundamental para saber que os actores se introducen no proceso non con outras intencións que acadar a paz (Fisas, 2010: 11).

Desta maneira, o Goberno anuncia no ano 2012 o inicio das conversacións de paz⁸, logo de que ese mesmo ano, o 26 de agosto, se firmase polas dúas partes sentadas á mesa o Acuerdo General para la Terminación del Conflicto y la Construcción de una Paz Estable y Duradera⁹, documento que serviría de folla de ruta das negociacións futuras e que estaría composto por 5 puntos:

- 1- Política de desarrollo agrario integral
- 2- Participación política
- 3- Fin del conflicto
- 4- Solución al problema de drogas ilícitas
- 5- Víctimas

Posteriormente darase a coñecer que as conversas terían lugar en Oslo para posteriormente trasladarse a La Habana. No equipo de negociación do Goberno atópanse xenerais retirados do exército así como da policía con traxectoria de loita contra a guerrilla –estratexia do propio Goberno Santos para implicar de forma directa a sectores do Estado que en antigas ocasións foran os máximos detractores dos procesos de paz - sendo o xefe de negociación o exvicepresidente Humberto de la Calle (durante o goberno de Ernesto Samper do Partido Liberal, 1994-1998), participante tamén no proceso de 1991 en El Caguán e tamén formando parte da mesa o presidente da Asociación Nacional de Empresarios de Colombia. Pola parte das FARC-EP, os negociadores están compostos por cinco guerrilleiros e unha guerrilleira – Luciano Marín Arango alias “Iván Márquez”¹⁰, Luís Alberto Albán Urbano alias “Marco León Calarcá”¹¹, Rodrigo Granda Escobar alias “Ricardo Téllez”¹², Jesús Emilio Carvajalino alias “Andrés París”¹³, Juvenal Ricardo Ovidio Palmera alias “Simón Trinidad”¹⁴ e Tanja Nijmeijer alias

⁸ Segunda fase enunciada polo profesor Fisas: Plantéxanse os puntos da axenda de negociación así coma os pasos a seguir (Fisas, 2010: 11-12)

⁹ ANEXO 1

¹⁰ Comandante do Bloque Caribe e membro do Secretariado das FARC-EP

¹¹ Membro da Comisión Internacional das FARC-EP

¹² Integrante do Estado Mayor das FARC-EP

¹³ Integrante do Estado Mayor Conjunto das FARC-EP

¹⁴ Dende 2008 cumpre unha pena de reclusión de 60 anos nos EE. UU polo secuestro de 3 estadounidenses no 2003

“Alexandra Nariño”¹⁵ – sendo todos representantes históricos e/ou importantes ideólogos do grupo guerrilleiro.

Xa dende o anuncio da apertura das negociacións comezan a producirse accións sumamente importantes que facían ver que o proceso avanzaba da forma adecuada, de feito, no mesmo ano 2012, as FARC-EP renuncian ao secuestro como arma. Desta forma, e como ben anunciabamos, comezaron a producirse feitos que achegaban máis e máis unha negociación que desta vez si, poñería fin ao conflito. Desta maneira, a finais do ano 2011 e comezos do 2012 prodúcese a primeira reunión entre as partes, en febreiro dese mesmo ano, o grupo guerrilleiro libera a 5 secuestrados e co aberto apoio de Hugo Chávez ao proceso confírmase que serán Noruega e Cuba os países nos que darán lugar as conversas. Apróbase de maneira posterior – xullo dese mesmo ano – o marco xurídico para a paz, tanto no Senado como na Cámara para que a finais do mes seguinte, as mesmas cámaras lexislativas respaldasen un eventual proceso de diálogo. Nese mesmo mes, o día 26, prodúcese un dos feitos máis significativos do proceso, xa que nunha enquisa do Centro Nacional de Consultoría revélase que o 74,2% do pobo colombiano apoia os diálogos que se están a producir, aínda cos ataques que o propio proceso sufrira por marcar as pautas en “segredo”.

Todo ía sobre rodas e a paz semellaba estar máis preto, producíanse avances coma o primeiro acordo na axenda de negociación e as FARC-EP recoñecen por primeira vez parte da responsabilidade no conflito, máis as eleccións achegábanse e a finais do ano 2013 – setembro e outubro – comezas as complicacións. As FARC-EP non estaban a favor do posible referendo ao que se debería someter un eventual acordo, e mesmo ameazan con “erguerse da mesa” de negociacións. Entre os meses de xaneiro e febreiro chégase a expor a suspensión dos diálogos durante o proceso electoral.

As eleccións do ano 2014 son un punto clave neste proceso de paz que semellaba daquela definitivo. Nestes comicios, prodúcese unha enorme polarización da cidadanía, xa que á marxe do presidente que dirixiría Colombia nos vindeiros 4 anos, decidíase algo moito máis importante: evitar ou non a caída nun novo intento fallido de acadar a paz, o cal para non ser así, precisaba dunha continuidade política en canto á maneira de tratar o conflito. As posturas dos candidatos estaban fortemente enfrontadas: a continuación das

¹⁵ Ingresou nas milicias das FARC-EP no 2002 para comezar as operacións no monte no seguinte ano

negociacións ou a ruptura e volver á estratexia militar. Tanto para a candidatura de Santos como para a da oposición, o Proceso de Paz foi o eixo central da campaña electoral.

Foi por esta razón pola que os sectores de esquerdas, indíxenas, campesiño e mesmo o gremio dos artistas nacionais deron o seu apoio a Santos, o cal sen estes apoios e coa baixa popularidade da que gozaba por entón – 21% - xunto cos serios problemas dese mesmo ano como a cuestión do paro agrario, non podería obter a vitoria. Non podemos esquecer, que á marxe dos propios problemas do Goberno, este mesmo enfrontábase a un candidato arroupado e dirixido por un dos políticos máis populares de Colombia: Álvaro Uribe Vélez. De feito, Zuluaga – dito candidato -, gaña a primeira volta cunha vantaxe de 500.000 votos sobre Santos, sendo este último quen vence na segunda grazas aos apoios aglutinados en torno ao Proceso de Paz. (Urrego, 2014 en *Revista Semana*). Desta maneira, debemos afirmar e non podemos esquecer que a reelección de Santos ven dada case de maneira única e exclusiva pola unidade que conseguiu conformar en torno ao Proceso de Paz así coma da propia paz como obxectivo.

O ano 2015 comeza con boas sensacións. No marco dun alto ao fogo unilateral anunciado pola guerrilla comezado ao remate do ano anterior, apróbase un acordo para o desminado conxunto, e en resposta ao cumprimento por parte das FARC-EP do anunciado, Santos suspende durante un mes os bombardeos a campamentos guerrilleiros. Esta cese da violencia vaise ver interrompido de maneira temporal logo dun enfrontamento entre guerrilleiros e forzas armadas que ambos defendían que foran provocados polo inimigo. Con todo, tratouse dunha interrupción temporal que se volve reconducir con outro alto ao fogo anunciado pola guerrilla que tería vixencia a a partires do 20 de xullo. Ante isto, o Goberno, unha vez máis logo de verificar o seu cumprimento, responde coa suspensión dos bombardeos. O ano pechaba cunha alta dose de esperanza logo de que ambas partes anunciaran o acordo do 5º punto da axenda de negociación: Víctimas del Confliicto y Sistema Integral para la Reparación, Justicia, Verdad y Garantías de No Repetición.

O ano 2016 comeza a debuxarse coma a etapa final das negociacións, e en febreiro dese mesmo ano – cumpríndose 15 anos do Plan Colombia – Santos anuncia que a axuda internacional continuará durante o postconflicto. Baixo un novo nome, o de Paz Colombia, o Estado recibiría 450 millóns de dólares. De forma paralela a este acordo, as FARC-EP seguen a dar pasos de xigante cara a paz anunciando que poñen fin ao recrutamento de menores de 18 anos (Matías G. Truchet, 2016: 2)

As FARC-EP seguían insistindo na necesidade de crear unha Asamblea Nacional Constituyente que servira de mecanismo para referendar os acordos firmados en torno á paz. Non conseguen esta petición e no peche deste mes de febreiro ten lugar un pacto do Goberno Santos e os partidos políticos para impulsar o proceso de paz. Baixo o nome de Unidad para la Paz, aparece co obxectivo principal de impulsar os diálogos coa guerrilla contando á súa vez co apoio dos partidos presentes no Congreso. Tratouse dunha estratexia do presidente Santos para obter unha cobertura legal dos acordos aos que se chegaba nas negociacións que se estaban a dar en La Habana.

A partires de aquí, o maior inconveniente co que se atopou o proceso, e que retrasou a firma dos acordos – prevista para o 23 de marzo – foron as posturas encontradas entre a forma de referendar ditos acordos. O equipo negociador das FARC-EP insistían na creación da Asamblea Constituyente, mentres que o Goberno seguía a preferir o plebiscito. Con todo, non chegou a converterse nun problema que puxera en risco real o proceso, xa que o propio Santos afirmou que “por cumprir una fecha, no voy a firmar un mal acuerdo” e o propio grupo guerrilleiro prestáballe apoio dicindo “el presidente Santos ha actuado con objetividad y estamos de acuerdo con lo dicho por él y pensamos que sí, que después del 23 podamos tener un acuerdo”.

Desta maneira, o 23 de xuño chégase ao acordo sobre o Cese al Fuego Bilateral (que se deixara para o remate á marxe de ser o 3º punto da axenda) acompañado do anuncio do plebiscito como método de referendar os acordos dados ata o momento. O día 18 do seguinte mes a Corte Constitucional de Colombia avala o plebiscito e a partires de entón, comezan a configurarse as campañas. Santos preséntase como defensor do si, namentres Uribe reaparece no escenario político para erixirse como principal defensor do non aos acordos.

II.II: A POSTURA NEGOCIADORA DO GOBERNO SANTOS E DAS FARC-EP

Unha vez visto como foi a evolución das negociacións, pasaremos a analizar, en base aos comunicados e mesmo os discursos tanto das FARC-EP coma do Goberno, como foi a súa postura a hora de ver o proceso así como as posibles valoracións estratéxicas que fixeron do mesmo.

Ambas partes enfrontadas víronse na obriga de xustificarse para poder cambiar a opinión pública, xa que logo da filtración dos primeiros achegamentos segredos, xa dende un principio estivo criticado pola sociedade. Estes actores dedicaron os seus esforzos en poder reorientar dita opinión restándolle importancia ao carácter clandestino e conseguir unha actitude positiva de cara as negociacións.

Unha das estratexias seguidas por ambos actores foi a descrición do **proceso de paz como oportunidade histórica**. Lembrando e facendo alusión aos anteriores procesos errados, os cales non fixeron senón intentar reconstruír esta oportunidade.

O Goberno móvese no eixo de “superar os erros do pasado” onde non existía unha oportunidade real e onde as decisións tomadas non fixeron outra cousa que alongar o conflito. O Goberno mira cara o pasado coa convicción de estar superando os erros cometidos no pasado así coma a entrada nun presenta mellor.

“(…) Terminar el conflicto en mi gobierno solo sería posible si éste sigue tres principios: aprender de los errores y aciertos del pasado (...) lograr efectivamente el fin del conflicto – no su prolongación – y no ceder un solo milímetro del territorio nacional” (Discurso do Estado Colombiano, do 4.9.12)

Por parte da guerrilla, o tema abórdase dende unha revisión histórica que lles permitira desligar a súa responsabilidade nos erros cometidos e culpando á súa vez ao contrario de maneira que se puideran articular como grupo de oposición por mor da loita desigual acumulada á que foron sometidos.

“(…) Andrés Pastrana decidió echar en saco roto sus propósitos de paz (...) Hacer de esta oportunidad un nuevo grito por la independencia” (Discurso guerrilleiro das FARC-EP, do 4.9.12)

A segunda das estratexias discursivas seguidas versa sobre o **proceso de paz como risco**. Neste senso, os actores apelan a unha heroicidade con tinguaduras dramatúrxicas para implicar así unha heroicidade dos actores que deciden emprender o camiño do proceso de paz. Ese risco xa non fala do actor como individuo ou organización individual, senón que a través dunha moralidade atribuída ás súas accións con carácter de defensa duns ideais nobres faise representante dunha masa anónima e difusa, a mesma en ámbolos dous casos pero vista con diferente óptica: o pobo colombiano.

Ambos actores fan del un aliado ao que sitúan nunha posición de indefensión e receptor de violencia. Os actores so diverxen á hora das responsabilidades, onde se culpan mutuamente – moito máis marcado na mentalidade insurxente – (Bolívar, 2006: 18-22).

“Compatriotas: Hay momentos en la historia en que un gobernante debe decidir si se arriesga a emprender caminos nuevos para resolver los problemas fundamentales de su nación” (Discurso do Estado Colombiano, do 4.9.12)

“Pensamos simplemente que están en evidencia las enormes dificultades que tendrá que afrontar este empeño. La consecución de una paz democrática y justamerece afrontar los más difíciles retos” (Discurso guerrilleiro das FARC-EP, do 4.9.12)

A terceira das estratexias seguidas consistiu en aludir á responsabilidade e ao liderado tanto das FARC-EP coma do Goberno de maneira que se entenda o **proceso como responsabilidade**. Desta maneira os actores pretenden demostrar o seu compromiso coa causa social que os une: o proceso de paz.

Neste eido, a institución estatal avoga polo bo goberno e a sensibilidade social dos demócratas colombianos:

“Cualquier gobernante responsable sabe que no puede dejar pasar una posibilidad como ésta de acabar en el conflicto (...) Una madre cabeza de familia (...) se me acercó y me dijo: Presidente, busque la paz. En paz seremos mejores personas (...) La responsabilidad de esta decisión recaerá sobre mis hombros y sobre los de nadie más” (Discurso do Estado Colombiano, do 4.9.12)

Seguindo esta estratexia, as FARC-EP xogan as súas cartas buscando a sensibilidade social coa apelación á opresión cultural, de raza ou mesmo de clase:

“O los colombianos del montón, los secularmente humillados y ofendidos (...) nos ponemos en pie en defensa de nuestro territorio y sus riquezas (...) o terminaremos con la marca (...) lamentando haber sido inferiores a nuestro compromiso con la patria y nuestros hijos” (Discurso guerrilleiro das FARC-EP, do 4.9.12)

Unha das máis importantes estratexias, tendo en conta a presión inicial a que se viron sometidos pola clandestinidade na que comezaron as negociacións, é a de entender o **proceso como consenso institucional**.

Desta maneira, ámbolos dous actores poden xustificar as posibles accións tomadas fronte a quen poida percibir no interior de calquera dos grupos cando deciden comezar os diálogos. Con esta estratexia buscan tamén que se involucren todos os sectores dentro de cada organización co obxectivo de poder encamiñalos de forma conxunta cara un fin común.

Para o Goberno, o consenso institucional permítelle posuír unha blindaxe de cara as numerosas críticas que se verteron dende os sectores achegados ao expresidente Uribe, a

quen lle outorga parte de responsabilidade no actual proceso de paz como representantes da cidadanía colombiana e tamén asume como aliados no mesmo.

“El acuerdo lleva el nombre de Acuerdo General para la Terminación del Conflicto, y tiene su origen en unos canales que había establecido el gobierno anterior y que nosotros retomamos y continuamos” (Discurso do Estado Colombiano, do 4.9.12)

No que respecta ao grupo guerrilleiro, a función de consenso ten menos forza como lexitimante das accións que coma facilitador de lexitimidade en canto a grupo político na procura dun rol belixerante, polo que se alude a representantes históricos dos movementos guerrilleiros ademais de falar da paz en termos de obxectivo propio dende o comezo das súas accións.

“En la Cuba revolucionaria de Fidel y el Che (...) nuestros delegados suscribieron (...) el denominado Acuerdo General para la Terminación del Conflicto y la Contrucción de una Paz Estable y Duradera. (...) consecución de la paz (...) noble y legítima aspiración que la insurgencia colombiana defiende desde hace ya medio siglo” (Discurso guerrilleiro das FARC-EP, do 4.9.12)

A derradeira estratexia que nos vai ocupar neste análise será a de entender o **proceso como consenso social**. Ten base no entendemento dunha necesidade imperativa e o entendemento dun interese colectivo en torno ao proceso de paz como obxectivo final.

Aínda así, unha vez máis, a pesares de seguir a mesma estratexia, volven outorgarlle un papel diferente á cidadanía colombiana:

O Goberno apela aos cidadáns como axudantes e simpatizantes do proceso, vinculando desta maneira a condición de vítimas no conflito coa necesidade de unirse á causa estatal neste intento de acadar a paz. Nun comezo, o Goberno non busca acción por parte da cidadanía, senón aprobación.

“¿Cuántos colombianos no han sufrido el conflicto en carne propia? ¿Cuántos colombianos no tienen un familiar que haya sido víctima de la violencia? (...)

Tenemos que unirnos. Tenemos que unirnos todos para hacer que el sueño de vivir en paz se convierta por fin en una realidad” (Discurso do Estado Colombiano, do 4.9.12)

As FARC-EP poñen énfase moito máis neste aspecto, chegando a entender o proceso de paz como un espazo para a loita. Procuran unha participación que sobrepasa os límites da aprobación e alenta a acción colectiva definindo a paz en termos de confrontación.

“Este proceso de paz atende al clamor de la población colombiana, construir la paz es asunto de la sociedad en su conjunto y por tanto requiere de la participación sin distinción de todos (...)” (Discurso guerrillero de las FARC-EP, do 4.9.12)

Esta forma de definir tanto o proceso como a construción da paz consiste nunha maneira de eliminar responsabilidades por parte dos actores interesados en cada caso. Atribúeselle ao pobo un “clamor” que os propios representantes interpretan e executan. No traslado á práctica o pobo non é responsable dos medios a través dos cales se poden acadar os fins, de maneira que os actores asumen o custo político, mais nunca os sociais, culturais ou económicos.

Coa firma do acordo que serviría de axenda de negociación, recoñécese a guerrilla como interlocutor válido fronte ao goberno – reclamo da guerrilla dende os seus comezos -, o que lle fora negado ata ese momento. Polo tanto, podemos dicir que o acordo crea unha simetrización política dos actores en termos de compromisos asumidos por cada un no obxectivo conxunto de acadar a paz en base a un proceso de diálogo que ten sustento sobre o paradigma da racionalidade democrática. (Mouffe, 2012)

Ao comezo do proceso, como podemos ver, o coñecido como “fin do conflito” estaba dimensionado de diferentes maneiras para cada un dos actores. Para as FARC-EP xira arredor dunha modificación do Estado así como da sociedade, pero para o goberno, o que procura eliminar é a loita armada da guerrilla así coma as hostilidades que conlevan ese tipo de accións. Desta maneira, ambos actores deciden finalizar algo que entenden de modos distintos, razón que pode levar a que no acordo as armas aparezan timidamente. De feito, o problema das armas e da súa deposición tamén está visto de diferente maneira: as FARC-EP veno como causa-efecto, namentres o goberno abórdao dende a perspectiva de problema-solución.

Nun comezo, como podemos ver – e como se puido observar na cronoloxía – as posicións eran de desconfianza, xa que da mesma maneira que se apelaba á poboación e a confianza da mesma neste proceso, ambos actores eran tamén coñecedores deses mesmos erros cometidos no pasado. A guerrilla deixa claro – punto 2 do ANEXO 1 – que desexa facer política de forma oficial, amparada polo Estado e non dende a clandestinidade, máis o Estado tamén deixa entrever a súa desconfianza cando se reserva o dereito de poder quebrar as negociacións de forma unilateral.

É por iso que nun inicio – e podemos consideralo coma un acerto por parte dos actores – deixan as cuestións máis transcendentales coma o concepto do conflito ou a responsabilidade da violencia (Olave, 2011: 514) para as propias negociacións esclarecendo só os 5 puntos básicos que xa enunciámos, a partir dos cales se esclarecerán cada unha das posibles dúbidas.

A partires de aquí, cunha folla de ruta que da por resoltos os principais desacordos (Olave, 2012: 10-11) comezan as negociacións entre ambos actores, as cales evolucionaron como xa vimos anteriormente e veríanse apoiadas pola nun comezo desconfiante sociedade colombiana.

II.III: A SOCIEDADE CIVIL NO NOVO INTENTO DE ACADAR A PAZ

A sociedade civil colombiana emerxeu e conformouse de forma paralela ao conflito interno. A súa maior manifestación en forma de sociedade conxunta, de feito, manifestouse en base a reclamar a paz. Da mesma maneira que na década dos 70 foron menos do 2% a cantidade de mobilizacións as que a reclamaron, en 1994 xa chegaba ao 22% nas cidades e o 28% nas zonas rurais (Chica, 2003: 1).

Agora ben, ¿Participou a sociedade civil colombiana no proceso de paz Santos – FARC-EP?

Para comezar a dar resposta a esta pregunta, seguiremos os postulados dados por Mauricio García (2013:2) sobre como pode unha sociedade civil participar nun proceso deste calado.

Segundo nos di o politólogo e filósofo colombiano, as formas de participación estarían recollidas en 6 tipos:

- 1- Promovendo unha opinión pública favorable a un proceso de paz negociado así coma promover o diálogo.
- 2- Actuando como moderadora entre as partes
- 3- Seguimento dos cumprimentos e violacións do acordado
- 4- Participación nas mesas de negociacións
- 5- Validando democraticamente un eventual acordo de paz

Atendendo xa ao proceso de paz que nos ocupa, podemos ver que nesta ocasión, a sociedade civil si que gozou dunha preponderancia. As negociacións realizadas en segredo que culminaron coa firma do que sería o documento de axenda da negociación

non foi un caso, da mesma maneira que no espazo de tempo seguinte, máis como veremos a continuación, conforme se avanzaba nas negociacións, o seu papel só aumentou.

É importante resaltar que este proceso, a diferenza cos outros anteriores, realizouse co conflito aberto, sen altos ao fogo bilaterais, de maneira que constituíu un factor de risco que como ben puidemos ver no primeiro apartado deste capítulo puxo en risco a paz. Sen embargo, unha das crises máis importantes que sufriu o proceso foi por unha causa externa a isto, e foi a partir da mesma cando a sociedade civil comezou a ter un papel preponderante: As segundas eleccións nas que Santos foi candidato.

Nunhas eleccións nas que o proceso de paz é central no senso de descontinuidade ou continuidade co proceso aberto, a sociedade civil dese territorio vese en garantías de aprobar, ou non, dito proceso. De forma contraria á escasa – practicamente nula – participación da sociedade nos anteriores procesos, por primeira vez, aínda sendo por mor dos comicios, a sociedade colombiana vese partícipe de forma directa.

Os colombianos demostraron estar de acordo co proceso dándolle outra lexislatura a Santos, máis á marxe do desexo de paz que tiñan, unha das posibles razóns pola que o fixeron radica no 5º punto da axenda: Víctimas.

A diferenza tamén con outros procesos, este decidiuse a tratar de recoñecer e reparar aos principais afectados polo conflito así coma que cada un dos actores implicados recoñeza a súa participación e por elo parte de culpa.

Desta forma e como antes dicíamos, a sociedade civil – encarnada nas vítimas cando falamos do conflito – vense integradas e apoiadas polo mesmo, xa que non se trata de rematar co conflito e acadar a paz, senón de devolver o quitado e compensar o dano causado aos sectores da poboación afectados. Así, por primeira vez na historia as FARC-EP recoñece as vítimas, créase unha comisión histórica de esclarecemento do conflito, téntase coordinar ás vítimas a través de pequenas células e a máis importante: a presenza de delegacións das vítimas na mesa de negociacións.

Neste proceso non só se ten en conta á sociedade civil, senón que se lle da de forma directa voz no lugar onde se toman as decisións, xa que as delegacións de vítimas que viaxaron a La Habana non se limitaron a contar a súa experiencia e a súa opinión sobre o conflito, senón que estaban no seu dereito – como principais sufridores das causas da guerra interna – de ofrecer alternativas e propostas para a auténtica finalidade deste punto da axenda de negociación, a de construír a paz e sobre todo, satisfacer os dereitos que as vítimas posúen como cidadáns – verdade, xustiza e reparación -.

Con todo, a participación da sociedade civil no proceso non remata aí, xa que tamén exerceu o seu dereito a manifestarse e como enunciabamos seguindo o dito por Mauricio García, construíndo unha opinión pública favorable mediante formas que fagan visible a súa opinión.

Neste senso, destacamos a Semana por la Paz, organizada pola Iglesia Católica Colombiana e que nace coa intención de concienciar á propia cidadanía de converterse en construtores da paz, a Caminata Nacional por la Paz ou a campaña Soy Capaz, a cal agrupando dende empresas ata equipos de fútbol procura agrupar á cidadanía para traballar en torno á paz.

Todas estas iniciativas aparecen no plano social coa finalidade de construír a paz coma un legado xeracional, e é que as prácticas da sociedade civil axudan en gran medida á redución de incerteza e aumentando a confianza con respecto ás actuacións esperadas dos actores involucrados (Llenderrozas E. 2013:67).

A derradeira forma de actuación da que goza a sociedade civil neste proceso, e que servirá para poñerlle peche, é o plebiscito.

Desta forma, entendendo a chamada a paz coma o proceso de construción, vemos claramente que a función e o papel da sociedade civil pasan a ser determinantes, ao que a sociedade civil colombiana respondeu.

CAPÍTULO III: PLEBISCITO

O día 2 de outubro do ano 2016, os colombianos foron chamados a urnas para validar, ou non, os acordos que o Goberno de Juan Manuel Santos acadara coas FARC-EP.

Xa nas anteriores eleccións – que deron como resultado a reelección de Santos – vivírase un clima de polarización en torno ao proceso de paz, xa que de non saír Santos, o proceso viríase avogado a un fracaso máis. Con todo, agora tratábase de se os colombianos estaban de acordo coa paz tal e como se describira no acordo.

A pregunta a responder polos colombianos é a seguinte:

“¿Apoya usted el acuerdo final para la terminación del conflicto y la construcción de una paz estable y duradera?”

III.I: CUESTIÓN TÉCNICAS

O primeiro no que debemos facer fincapé, pola relevante importancia que posúe, é a distinción entre plebiscito e referendo. Segundo o artigo 3º da Lei Estatutaria 1334 de 1994 de Colombia, establécese que o referendo

“Es la convocatoria que se hace al pueblo para que apruebe o rechace un proyecto de norma jurídica o derogue o no una norma ya vigente”

Mentres que o 7º artigo da mesma Lei, dispón:

“El plebiscito es el pronunciamiento del pueblo convocado por el Presidente de la República, mediante el cual apoya o rechaza una determinada decisión del Ejecutivo”

Ambos están recollidos como mecanismo posibles de participación cidadá no marco da democracia colombiana, máis posúen diferentes finalidades – así coma que o plebiscito só pode ser convocado polo Presidente da República -, e unha das máis importantes radica nas consecuencias xudiciais de cada unha, xa que no caso do plebiscito, tal e como afirman analistas coma Juan Manuel Charry, unha posible vitoria do NON nas urnas non arrastraría de maneira irremediable a que caera o acordo. Isto é debido a que o presidente, facendo acopio das súas facultades ordinarias podería rescatar elementos da negociación para posteriormente adoptalos como políticas públicas. En engadido a

isto, tamén debemos remarcar que o propio Congreso dispón de mecanismos para rescatar eses acordos.

O censo de colombianos chamados a votar para expresar se están a favor do acordo de paz coas FARC-EP e desta maneira poñer fin ao conflito e construír a paz estaba nos 34.899.945, dos cales 18.047.371 eran mulleres e os restantes 16.852.624 homes.

Segundo a Lei Estatutaria 1806 del 24 de agosto de 2016, que regula o Plebiscito Especial sobre o acordo de paz, o umbral de aprobación do acordo situaríase no 13% de votos para ser efectivo – constituíndo 4.536.992 en relación co censo - pero tamén coa condición de que os votos apoiando o si superaran aos emitidos polos defensores do non. O plebiscito, polo tanto, goza de umbral de aprobación, pero non de umbral de participación, o que é de gran importancia, xa que desta maneira, as campañas permitidas sobre o mesmo serán “campañas en favor do si” e “campañas en favor do non”, de maneira que non se contemplan campañas en prol da abstención. Así, o 13% necesario para a aprobación do acordo irá en función dos votos válidos, sen ter en conta, polo tanto, a cantidade de votos nulos.

III.II: CAMPAÑA

O presidente Santos – como xa anunciamos no anterior capítulo – erixiuse máximo defensor do si, contando con apoios do partido gobernante Partido Social de Unidad Nacional así coma o Partido de Cambio Radical. Da mesma maneira que os anteriores, o movemento político MIRA subscribiuse ao apoio ao si como tamén o fixo o movemento de Gustavo Petro¹⁶. A esquerda colombiana tamén estaba do lado do si, e así se expresou nunha reunión mantida entre o presidente e a exseadora Piedad Córdoba – actuando como voceira da mesma – así coma do líder da campaña oficialista e expresidente César Gaviria. Este último, anunciou nunhas declaracións:

“Estamos trabajando ya, pero solo hasta el momento en que se firme la paz de manera definitiva y todo se haya negociado se le puede dar un punto de partida real, por ahora hay que explicar los acuerdos que se han firmado, explicar la importancia histórica que para Colombia tiene el hecho de poder decidir sobre la paz con el grupo armado que más ha durado en América Latina, el más grande, el más rebelde, el más organizado” (NODALa, 20 de xuño de 2016. *Colombia:*

¹⁶ Alcalde de Bogotá

arrancan las campañas para el plebiscito por la paz y Uribe convoca a movilizarse por el NO)

A principal defensa dos oficialistas, e tal e como afirmou o propio Gaviria, está en que en Colombia existirían dous tipos de persoas: aquelas que queren rematar co conflito por telo vivido nas súas carnes – radicados en zonas rurais – e os colombianos das cidades, que por atoparse máis lonxe dos focos centrais do conflito podían pensar diferente, aínda que os colombianos deberían confiar todos nunha nova Colombia capaz de darlles esperanzas no futuro. (NODALa)

O valor do apoio da esquerda estaba en que segundo declaracións da súa voceira, os movementos de esquerda colombianos puxéronse como obxectivo a consecución de 10 millóns de votos, amparados todos eles na unión de innumerables movementos e partidos como poden ser Frente Amplio por la Paz, Progresistas, Marcha Patriótica, la UP, Onic, Redepaz, Cumbre Agraria y Colombianos y Colombianas por la Paz. Desta maneira, Santos contou e quixo contar con eles dende un comezo, anunciando que “la paz sí es contigo”, e que “a pesar de las diferencias ideológicas entre nosotros, nos une lo más importante: la paz” (NODALa)

A propia esquerda anunciou mobilizacións en prol da paz así coma a súa intención de continuar facendo pedagogía en torno á mesma, sendo conscientes en todo momento – tal e como expresou Piedad Córdoba en referencia aos opositores: “hacer la paz es más difícil que hacer la guerra, y sabíamos que iba a haber enemigos, mentiras, tergiversaciones y desinformación” (NODALa)

Con todo, á marxe e apoiar o si, decisións tomadas polo presidente Santos provocaron que dentro da campaña de defensa do si, existiran diverxencias e mesmo se presentaran diferentes campañas baixo o mesmo obxectivo.

Un dos primeiros en desligarse da campaña oficialista en prol do si foi o copresidente do Partido de la U, o cal non aceptou a coordinación da campaña por parte do máximo representante do liberalismo César Gaviria – elixido como tal por Santos – argumentando que:

“Nosotros tenemos más votos como partido. Nosotros no podemos dejar que nadie nos tire línea y nos coordine. Nosotros tendremos nuestra propia campaña con nuestro logo, con nuestra publicidad y con nuestros propios jefes regionales” (NODALa)

Outra campaña paralela en prol do si é a do partido Alianza Verde, a cal amparándose en que xa levaban facendo campaña con anterioridade decidiron continuar con ela, da mesma maneira que o Partido Conservador, o cal non rematou de tomar posición na campaña oficialista ou propoñer unha propia, máis tiña claro que avogaríalo polo voto positivo no plebiscito.

Por outra banda, atopamos ao expresidente Uribe, o cal xa dende un primeiro momento e durante as negociacións tomou unha clara oposición ao acordo. Amparado polo partido Centro Democrático e tendo como coordinador ao exprocurador da nación Alejandro Ordóñez fixo a campaña en prol do non ao acordo.

A posición dos defensores do non comezaba por unha crítica ao propio plebiscito, xa que para eles, os colombianos tiñan soamente a opción de decidir non a guerra e si a impunidade, ou continuar coa guerra. En palabras de Uribe:

“los ciudadanos dicen que quieren la paz, pero rechazan la impunidad” (CNNESPAÑOLA, 4 de agosto de 2016. *Inicia la campaña del plebiscito por la paz en Colombia: ¿qué dicen los del 'Sí' y qué los del 'No'?*)

Isto era así para os opositores xa que ao seu entender, este acordo a firmar coa guerrilla das FARC-EP serviría para unha especie de alivio en termos xudiciais para a guerrilla. No momento no que se crea un tribunal especial – contido no punto 5 do acordo – para xulgar o acontecido no conflito, para o Centro Democrático estaríase a falar de impunidade para os terroristas, de maneira que:

“En lugar de reformar nuestra justicia crean en su remplazo el Tribunal de la FARC” (CNNESPAÑOLA)

Seguindo coas súas críticas ao acordo, os seguidores do non argumentan que é inviable para unha democracia os narcotraficantes que para eles constitúen:

“El cartel de cocaína más grande del mundo” e “financiador de las mayores atrocidades” (CNNESPAÑOLb, 27 de setembro de 2016. *Día 1 después de firmarse la paz: ¿cómo se sienten los colombianos?*)

gocen de impunidade e non sexan extraditados polos delitos que cometeron, ademais de poder ser elixidos como cargos públicos nun futuro.

Noutro punto das críticas ao proceso e ao acordo, o Centro Democrático encarnado en Álvaro Uribe afirman que non sería positivo a incorporación das FARC-EP á política convencional, xa que non ocultan a súa doutrina do Socialismo do Século XXI,

ideoloxía ligada ao chavismo venezolano e á que Santos lle está facilitando o camiño.

En palabras de Uribe:

“El Socialismo chavista expropió el emprendimiento productivo y dejó a Venezuela sin alimentos, con rastros improductivos, sin industrias básicas ni estratégicas, con escasez crónica por falta de exportaciones. Anularon la economía privada y el petróleo no les alcanzó. Todavía peor, Venezuela ha pasado de la crisis económica a la crisis humanitaria” (CNNESPAÑOLA)

A base das campañas, polo tanto, xiraban en torno a dous eixos: os oficialistas agárranse á paz, namentres os opositores ao acordo, teñen na impunidade da que ao seu entender gozarían os terroristas e narcotraficantes – guerrilla das FARC-EP – no caso de aprobarse o acordo que negociaron a guerrilla e o goberno Santos.

III.III: ENQUISAS

O que nos vai ocupar neste apartado será citar as predicións que diferentes medios de comunicación fixeron sobre o plebiscito. Comezaron a facerse enquisas antes da oficialización do plebiscito, e continuaron realizándose ata 5 días antes da celebración do mesmo. Das enquisas publicadas, elixiremos as seguintes, por relevancia nacional da fonte que as publicou. Desta maneira, as que utilizaremos de referencia serán as 2 enquisas publicadas pola Revista Semana¹⁷, 2 das que publicou o periódico El Tiempo¹⁸ e 2 de Caracol Radio¹⁹.

a) Revista Semana

A primeira das enquisas publicadas pola Revista Semana do 8 de setembro de 2016 daba por gañador ao si. Tendo como enquisador a Ipsos, e a falta de 3 semanas para o plebiscito dinos que a participación ascendería ao 52 %, sendo un 38 % as persoas que teñen seguro que votaran e o 15 % quen consideraba que probablemente votaría. (REVISTA SEMANAa, 9 de setembro de 2016. *Encuesta de Ipsos da amplia victoria al Sí en el plebiscito con el 72 %*)

¹⁷ Fundada en 1946 e considerada por outros medios como a revista máis influente de Colombia

¹⁸ Periódico fundado en 1911 e premiado en numerosas ocasións, incluíndo o Premio Príncipe de Asturias das Comunicacións e das Humanidades en 1987

¹⁹ Fundada en 1948, pertencente ao grupo PRISA dende o 2003 sendo unha das principais radios do panorama nacional colombiano

A segunda das enquisas que teremos en conta desta revista foi a publicada tan só 5 días antes do plebiscito, o día 27 de setembro. Nela, a pesares de perder forza – tal e como o publicaba a propia revista – o si seguiría gañando ao non cun 66 % fronte a un 34 %. Repetindo o enquisador a participación case non experimentaría cambios, e unha cifra que si que arroxo sorpresa é que faltando menos dunha semana para o plebiscito, un 38 % dos enquisados non coñecían o que se ía votar. 1 de cada 3 dos abstencionistas recoñecen non saber o que se vai votar, o porcentaxe deles que van votar descende ao 12 %. Por último, o 67 % dos enquisados que afirman estar en pleno coñecemento do que se vai votar, inclínase cara o si. (REVISTA SEMANAb, 27 de setembro 2016. *El Sí pierde fuerza, pero le sigue ganando al NO*)

b) Periódico El Tiempo

Ambas das enquisas do periódico teñen como enquisador a Dexteco, e a primeira que nos vai ocupar será a publicada o 9 de setembro. Nesta enquisa o 64,8 % dos enquisados afirma que votará afirmativamente fronte ao 28,1 % que se inclina polo non. Á marxe destes, existiría un 4,1 % de indecisos e un 3 % afirmaron que se absterán. (EL TIEMPOa, 9 de setembro de 2016. *Costa Caribe, donde más votarían 'Sí' en el plebiscito*)

A segunda das enquisas foi realizada o 26 do mesmo mes, sen case variacións. Nesta enquisa ascendería levemente a abstención ata situarse nun 3,7% e sen case variacións nos enquisados que votarían. O si seguiría a impoñerse sobre o non cunha baixada pronunciada: 55 % fronte ao 36,6 %. Algo moi a destacar nesta enquisa, é que en 2 das rexións nas que se realizou – na rexión noroccidental e na oriental – gañaría o non, sendo por ampla maioría nunha delas – na rexión oriental o non imporíase cun 60,9 % -. (EL TIEMPOb, 26 de setembro de 2016. *Opinómetro Opinión Pública*)

c) Caracol Radio

Tendo como enquisador a Cifras&Conceptos, a primeira das enquisas realizouse o 2 de setembro, un mes antes da celebración do plebiscito. Os datos que nos arroxo foron, nun primeiro intre, unha participación do 50 % mentres que un 12 % dos enquisados aínda non teñen claro se irán votar ou non. A vitoria do si estaría apoiada por un 62 % e gañando tamén en tódalas rexións enquisadas. (CARACOL

RADIOa, 2 de setembro de 2016. *El Sí gana con el 62% en intención de voto para el Plebiscito*)

A segunda que nos ocupa, realizada o 27 de setembro, arroxa un primeiro dato consistente nunha elevada abstención, que chegaría ao 63 %. Do 37 % dos enquisados que si van votar, un 62 % faríao a favor do acordo, aínda que na rexión do Eje Cafetero, cunha participación do 61 % gañaría o non cunha pequena vantaxe o non, contando co 51 % do apoio da xente enquisada. (CARACOL RADIOb, 27 de setembro de 2016. *Polimétrica*)

Como podemos ver, as predicións que se fixeron do plebiscito daban por gañador ao si. Desta maneira, se ben no mes de setembro o si perdería forza en favor do non e mesmo a abstención podería subir, nunca chegaría a poñer en perigo a vitoria do si. Atopamos diferenzas entre a participación ou na cantidade de puntos porcentuais nos que o si avantaxaría ao non.

Chegados a este punto, e unha vez analizadas as enquisas realizadas polos principais medios de comunicación, debemos case por obriga fixarnos nunha enquisa publicada por Noticias RCN, que tendo como enquisador a Ipsos, arroxou datos totalmente diferentes aos anteriores. A enquisa realizouse o 7 de agosto do 2016, case 2 meses antes do plebiscito, e nela, o non gañaría cun 50 % fronte ao 39 % dos favorables ao si. A abstención alcanzaría o 41 %. Trátase duns datos totalmente diferentes aos arroxados polas demais enquisas, pero son dignos de mención por ser a única enquisa publicada que arroxou unha vitoria do non. As razóns que podemos atopar para explicar este fenómeno radican, primeiro, no tempo que restaba para a celebración do plebiscito, e segunda, a excesiva representatividade da rexión da capital – Bogotá – na mostra elixida, xa que un 45 % da mostra estaba radicada aí, sendo capital e o núcleo urbano máis grande do país. Con todo, incluso coas posibles explicacións, debemos mencionala por ser a única enquisa que pronosticou unha eventual derrota do si. (NOTICIAS RCN, 7 de agosto de 2016. *Colombia opina agosto de 2016*)

III.IV: RESULTADOS

Logo de que se celebrara o plebiscito o 2 de outubro, e realizado o recuento, contra toda previsión, os resultados finais quedaron da seguinte maneira:

Pregunta del plebiscito:

“¿Apoya usted el acuerdo final para la terminación del conflicto y la construcción de una paz estable y duradera?”

Resultado de la votación

Mesas informadas: 99.98%

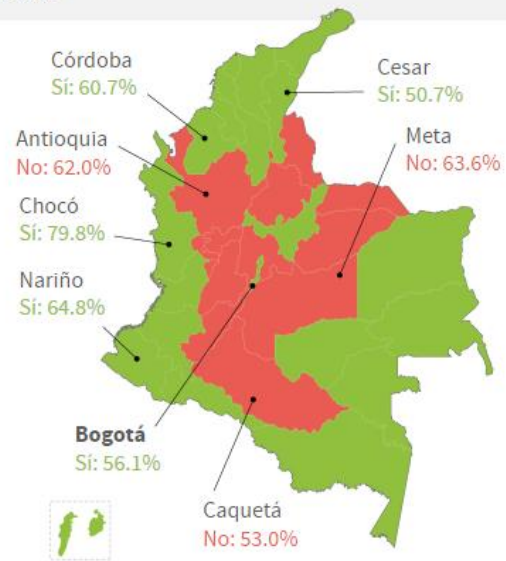
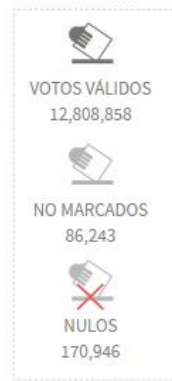
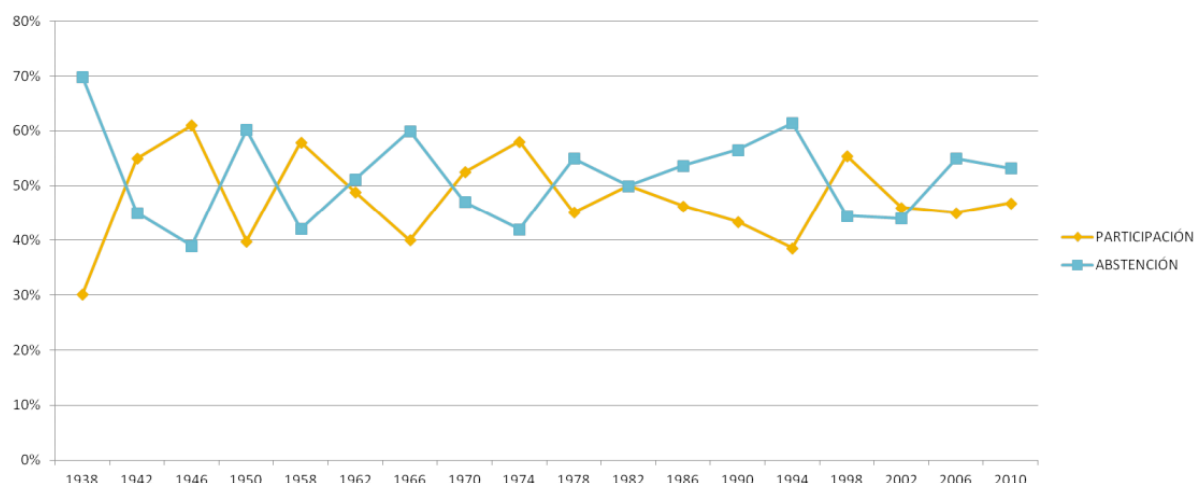

Figura 1: Resultados do Plebiscito. (UNIVISION, 2 de outubro de 2016)

Finalmente, logo de enquisas e campañas, o non gaña cun pequeno marxe e nun plebiscito cunha moi elevada abstención, que ronda o 60 %.

Este será o primeiro dos datos que deberemos analizar, xa que aínda sendo certo que se trata dunha abstención moi elevada – máis da metade dos convocados ao plebiscito non acudiu – non se trata dunha cifra tan rechamante no panorama nacional colombiano.

O comportamento electoral colombiano nunca foi moi participativo, de maneira que podemos observar sempre unha elevada abstención que en Colombia pasou a ser normal. Así nolo demostra un estudo realizado na Universidad Complutense de Madrid (Torres Espinosa, 2013:33) do que sacamos o seguinte gráfico que nos permite visualizalo dunha forma moi sinxela:

Gráfica 1: Participación electoral nas eleccións colombianas 1938-2010 (Torres Espinosa, 2013:33)

Vemos polo tanto, que dende as eleccións de 1938, a abstención electoral en Colombia nunca descendeu do 40%, ascendendo de forma importante no 2002 ata situarse no 2010 un pouco mais por enriba do 50 %.

Esta táboa obtida dun análise realizado pola Misión de Observación Electoral que analiza a participación dende as eleccións de 1998 mostra como dende o 2010 a participación electoral apenas variou, situándose en niveles de abstención que como ben dicíamos antes, son altos, pero normais en Colombia:

CUADRO RESÚMEN ELECCIONES 1998-2002-2006-2010										
Variable	1998 1 vuelta		1998 2 vuelta		2002		2006		2010	
	Votos	%	Votos	%	Votos	%	Votos	%	Votos	%
Potencial Electoral	20.857.801		20.857.801		24.208.311		26.731.700		29.983.279	
Total Votos	10.683.897	100,0%	12.310.107	100,0%	11.249.734	100,0%	12.041.737	100%	14.764.362	
Votos por Candidato	10.404.395	97,4%	11.773.270	95,6%	10.855.529	96,5%	11.638.113	97%	14.290.796	96,8%
Votos Blancos	122.439	1,1%	373.659	3,0%	196.116	1,7%	226.297	2%	224.355	1,5%
Votos Nulos	79.674	0,7%	108.794	0,9%	149.123	1,3%	132.332	1%	171.703	1,2%
Tarjetones no Marcados	77.389	0,7%	54.384	0,4%	48.966	0,4%	44.995	0%	77.508	0,5%
Participación Electoral	52,0%		59%		46%		45%		49,29%	
Abstención	48%		41%		54%		55%		51%	

Cadro 1: Participación electoral en Colombia 1998-2010 (Misión de Observación Electoral, 2010:5)

Como mostran os datos que se poden recadar, a abstención acadada no plebiscito non é elevada comparada co ámbito das eleccións nacionais en Colombia. Desta maneira, así coma debemos dicir que é unha abstención elevada, non se trata de algo inherente ao plebiscito, senón ao comportamento electoral colombiano.

Un dato máis importante a analizar que a abstención, é a distribución do voto segundo o territorio, xa que o apoio ao si ou ao non, está moi marcado segundo a zona na que fagamos o análise do apoio a cada unha das posicións.

Desta maneira, sendo o granate o voto negativo e o verde o voto positivo ao Acordo, podemos ver:

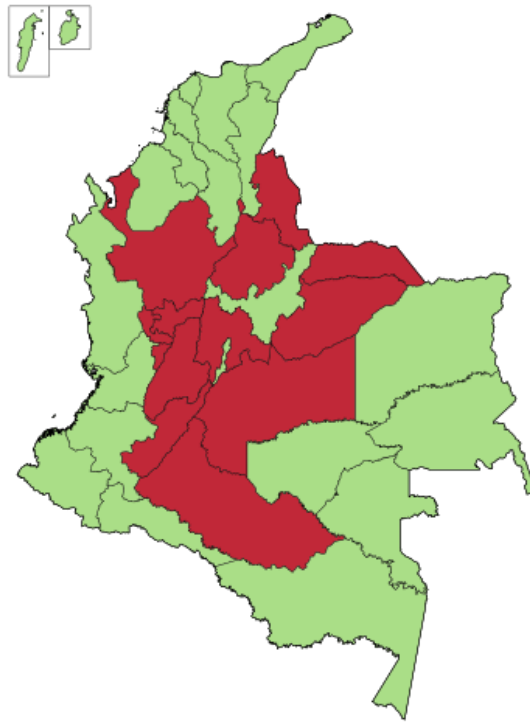

Figura 2: Distribución territorial dos votos no plebiscito (Elaboración de <https://es.wikipedia.org> a partires dos datos facilitados pola Registraduría Nacional del Estado Civil, 2016)

As zonas do centro de Colombia – máis urbanas e menos afectadas polo conflito así como con máis información das campañas – foron as que apoiaron de forma maioritaria ao non, mentres que nos arredores do país – zonas rurais e menos informadas pola distancia a que se atopan da capital e dos centros de información – apoiaron maioritariamente ao si.

Nestoutro mapa podemos ver de forma moito máis clara o que queremos explicar:

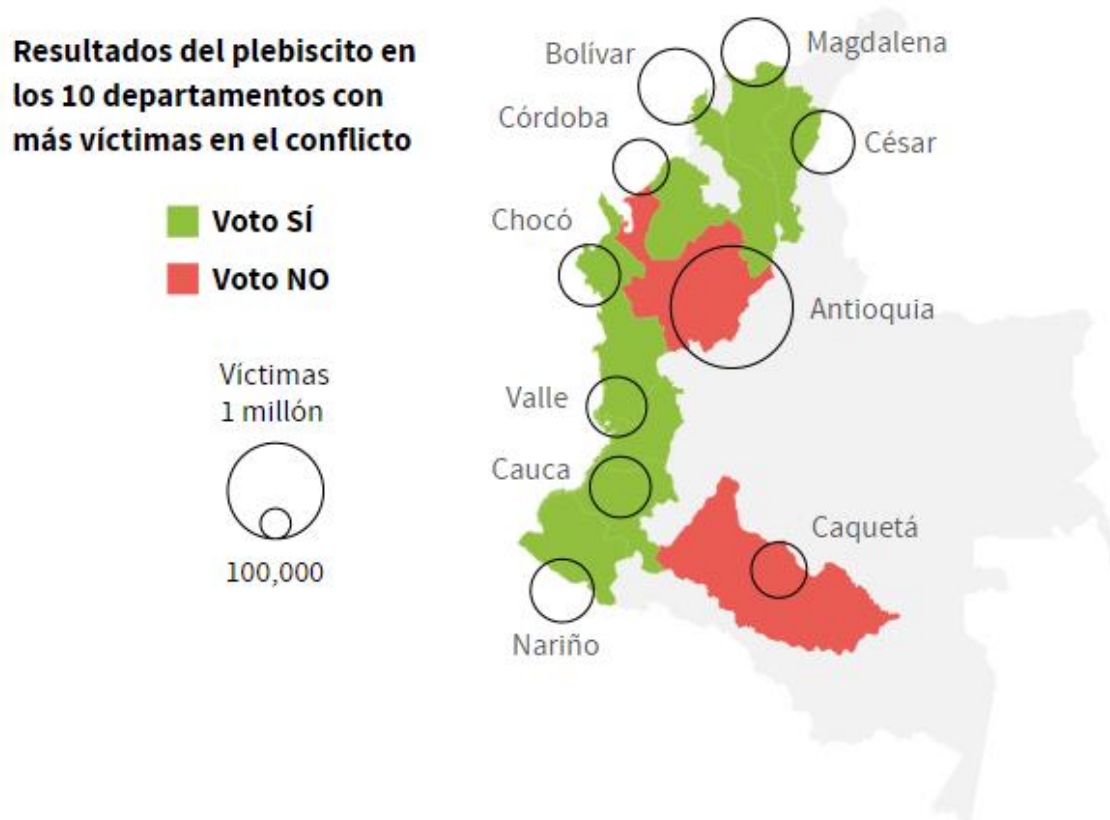

Figura 3: Resultados do Plebiscito nos 10 departamentos com máis mortes debidas ao conflito armado (UNIVISIÓN, 2 de outubro de 2016)

Neste novo mapa non só podemos ver unha vez máis como nas zonas máis distantes da capital apoian o si ao plebiscito, senón que dos 10 departamentos de Colombia onde o conflito deixou máis vítimas civís, o apoio ao acordo de paz foi maioritario.

Afondando un pouco máis nesta cuestión, deberemos de dicir que se ben nos departamentos de Antioquía – berce do uribismo - e Caquetá gañou o non, non o fixo cunha diferenza igual ao si nos demais departamentos. No primeiro – no que máis distancia existiu – o non saíu vitorioso cun 62 % dos votos emitidos, o que constitúe unha diferenza de case 410.000 votos, e no departamento de Caquetá, a vitoria reduciuse ao 52 %. Pola contra do que rematamos de dicir, nos demais departamentos fortemente afectados polo conflito, dispáranse as diferenzas:

En Cauca a vitoria do si faise cun 68 % dos votos, no departamento de Chocó alcanza o 80 % mentres que noutros coma os de Córdoba e Bolívar a vitoria estabilízase en torno as cifras de Antioquía e Caquetá preto do 60 %. Máis o dato máis interesante e que nos

permite reflexar a posible explicación ao resultado do plebiscito é que sendo vitorias do 62 % e do 52 % en Antioquía e Caquetá de forma respectiva, a diferenza de votos obtida polo non nestes 2 departamentos – 414.552 – é inferior que á diferenza que o si conseguiu nos restantes 8 departamentos máis afectados polo conflito – 504.933 -, é dicir, menos de 100.000 votos de vantaxe para o si nos 10 departamentos máis castigados, contando o si cunha vitoria parcial de 4 a 1 en número de departamentos onde conseguiu a vitoria.

Como podemos comezar a observar, vemos que as zonas máis rurais – coincidindo en gran parte coas máis afectadas polo conflito – posúen un menor número de votos a emitir, de maneira que as vitorias do si sempre son por menos votos – o importante no recuento do plebiscito – que polo que podería ser en porcentaxe.

Así, vemos que a vitoria en porcentaxe máis ampla do si atopámola en Chocó, onde acadou o 79,76 % dos votos seguida de Vaupés co 78,05 %. Mentres tanto, as vitorias en porcentaxe máis elevadas do non foron a do 71,14 % en Casanare e a de Norte de Santander, onde obtivo o 63,92 %. A importancia do que dicíamos radica en que a diferenza de votos que o non obtén no departamento de Casanare – 52.936 – case alcanza a diferenza que obtén o si en ámbolos dous departamentos dos que estabamos a falar – 58.891 – quedando nunha diferenza abismal en prol do non se á cifra do departamento de Casanare lle sumamos a obtida no Norte de Santander – 122.928 -. Na comparación dos 2 departamentos onde ambas candidaturas sumaron a súa maior porcentaxe, o non consegue unha vantaxe de máis de 115.000 votos, cifra superior á obtida pola candidatura do si en 8 dos 10 departamentos onde máis vítimas deixou o conflito coas FARC-EP.

En canto ás maiores vitorias acadadas en referencia á diferenza de votos, a candidatura do si ten a súa maior na capital do país, Bogotá – lembremos que o Alcalde pertencía a candidatura oficialista – onde obtén, con 1.423.612 votos - 56 % - unha diferenza de 308.679, seguida por Cauca, onde cun número de votos que ascende aos 235.218 votos – 67,39 % - obtén unha vantaxe de 121.442. Por parte da candidatura non oficialista, obtén a súa maior vitoria en Antioquía, onde como ben anunciabamos antes conseguiu unha diferenza de 409.467 contando con 1.057.518 votos, seguida esta polo resultado obtido no departamento de Norte de Santander, onde con 282.183 voto - 64 % - avantaxan ao si en 122.928.

Vemos polo tanto que dependendo dos departamentos e tamén da que candidatura gañe aprécianse diferentes resultados. O si gaña en departamentos con poucos votos emitidos – exceptuando Bogotá – de maneira que as diferenzas de votos que obtén son máis pequenas²⁰. Pola súa banda, o non é apoiado en distritos cun maior número de votantes, o que lle permite, tendo apoio en menos zonas e mesmo con porcentaxes menos elevados unha diferenza de votos maior. Cabe destacar no senso do que dicimos, que Antioquía, sendo a maior vitoria en diferenza de votos da candidatura do non, trátase do 2º departamento onde a candidatura do si obtivo un maior número de votos – 648.051 -.

Un derradeiro cadro que nos aclara o anteriormente dito:

	VÍCTIMAS*	VOTOS NO	VOTOS SÍ
Antioquia	1,577,824	62.00%	37.99%
Bolívar	602,695	39.76%	60.23%
Magdalena	483,027	39.46%	60.53%
Nariño	419,980	35.18%	64.81%
Cesar	412,178	49.33%	50.66%
Chocó	394,753	20.23%	79.76%
Cauca	392,064	32.60%	67.39%
Valle del Cauca	379,904	47.55%	52.44%
Caquetá	326,343	53.04%	46.95%
Córdoba	325,097	39.26%	60.73%

Cadro 2: N° de vítimas e resultado do plebiscito nos 10 departamentos con máis vítimas (UNIVISIÓN, 2 de outubro de 2016)

Unha vez feito este análise podemos dicir, que ao contrario do que Uribe e a candidatura do si defendían, non se trata de que os colombianos viran impunidade e enriquecemento por parte da guerrilla das FARC-EP coa firma do Acordo, senón que sinxelamente o voto das zonas máis castigadas polo conflito non chegou para que dito Acordo fora

²⁰ Obtendo algunhas practicamente nulas coma nos departamentos de Boyacá – 670 – ou Guainía – 662 -.

aprobado. A candidatura non oficialista fíxose forte nas cidades e mesmo aproveitando unha mala época do presidente Santos.

Unha vez que se obtiveron os resultados do análise e podemos argumentar que as zonas rurais - máis castigadas – estaban infrarrepresentadas, colle forma e sentido a idea que as FRAC-EP tiñan para refrendar os acordos: A Constituyente. Desta maneira, reduciríanse os efectos da infrarrepresentación, xa que como poderemos ver no Acuerdo Final xa se contempla a posibilidade de que ditas zonas, nunhas eventuais eleccións, tiveran unha representación extra para así ter máis peso á hora de poder tomar decisións de forma directa no referente ao pos-conflicto.

Os resultados foron polo tanto, e máis se temos en conta a información adiantada polas enquisas, unha sorpresa para todo o país, incluída a campaña defensora do non aos acordos. As reaccións foron aparecendo por todo o Estado, e non so reaccións, senón preguntas ante a incerteza do que pasaría agora coas negociacións.

As FARC-EP, no seu intento de seguir creando un ambiente favorable as negociacións para que o proceso seguira adiante, o seu líder Timochenko afirmou:

“Las FARC-EP mantienen su voluntad de paz. (...) Con el resultado de hoy (domingo), sabemos que nuestro reto como movimiento político es más grande, y nos requiere ser más fuertes para construir una paz estable y duradera. (...) La paz triunfará.” (El Espectador, 2 de outubro de 2016)

Para a guerrilla, e tal e como expresa o seu máximo dirixente tratouse dunha vitoria – política – de quen estaba a prol da guerra, da mesma forma que se apresurou a dicir que os acordos firmados de forma bilateral entre guerrilla e goberno seguían en pé dado que foran realizados con anterioridade ao plebiscito e depositado coma un acordo de carácter especial encaixado no marco dos Convenios de Xenebra.

O Goberno, no mesmo eido que a guerrilla, tratou de asumir como mellor puido os resultados e seguir avogando tanto pola continuidade das negociacións, como do proceso en tanto que mecanismo para acadar o fin último: unha paz estable e duradeira. Desta forma, Santos, logo de anunciar novos encontros para “escuchar a todos los que se pudieran sentir excluidos en particular con las que se manifestaron por el 'no' para buscar espacios de diálogo y determinar el camino a seguir” anunciou:

“Como presidente, conservo intactas mis facultades y mi obligación para mantener el orden público y para buscar y negociar la paz. El cese al fuego y de hostilidades bilateral y definitivo sigue vigente, y seguirá vigente. Escucho a los

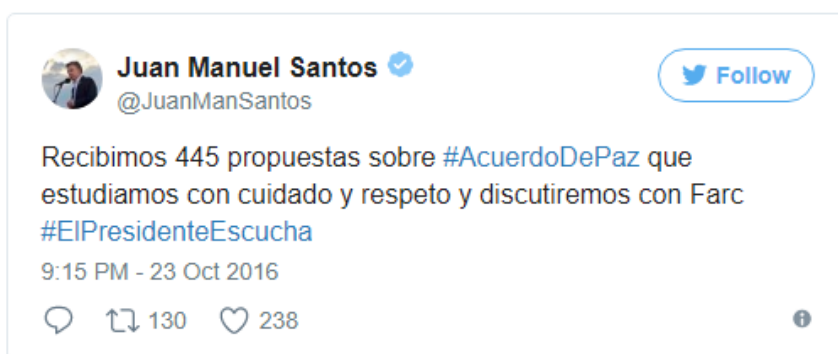
que dijeron ‘no’ y escucho a los que dijeron ‘sí’. Todos, sin excepción, quieren la paz. Así lo han dicho expresamente” (El País, 3 de outubro de 2016)

Pola súa banda, a oposición, personificada en Uribe, anunciou querer esa paz da que tanto Santos como Timochenko falan, pero noutros termos diferentes aos expostos por ambos. Neste senso, e en palabras do propio Uribe dende Antioquía: “Queremos aportar a un gran pacto nacional. Pedimos protección a las FARC y que cesen todos los delitos” (CARACOL RADIOc, 3 de outubro de 2016)

O primeiro que estes resultados mostran é unha derrota – moi dura – do goberno de Santos e do propio Santos. Non se trataba só da paz, senón que a polarización da cidadanía foi tal que a paz rematou por ocupar un segundo plano, pasando o carácter político a ser a dimensión dominante no plebiscito. Desta forma, que no plebiscito se enfrontaran unha candidatura do goberno – encarnada en Santos – con outra non oficialista – e máis sendo Uribe o opositor – constituíuse coma protagonista á hora de elixir. Os opositores ao acordo, pola súa banda, decidiron deslindarse das posicións uribistas dicindo que o pobo quería paz, pero non baixo estes acordos. Como vemos, a dimensión política do plebiscito apréciase ata nos membros dunha mesma campaña como pode ser a do non.

O feito era que, unha vez neste punto, a Santos e ás propias FARC-EP só lles quedaba a alternativa de sentarse de novo á mesa, negociar e chegar a un novo acordo que gozara do beneplácito da sociedade colombiana e da oposición.

Desta maneira, retómanse as negociacións e chegan as primeiras novas. Segundo un chío que publicou o presidente Juan Manuel Santos no seu perfil da rede social o 23 de outubro, cando xa se iniciaran de novo as negociacións:

Imaxe 1: Chío de Juan Manuel Santos (Santos J. M., 2016, Twitter)

Desta forma, tanto o presidente coma a propia guerrilla dan por retomadas as negociacións e admiten a necesidade das mesmas para poder poñer un punto e final á guerra.

Foi un mes e dez días despois de que a candidatura do non saíra vitoriosa no plebiscito, cando o goberno e a guerrilla anuncian un novo acordo, o cal tendo como base o anterior e introducindo 250 modificacións con respecto ao mesmo, viría a conformar o acordo final que serviría para poñer fin a máis de medio século de violencia. Desde un primeiro momento, o propio Uribe xa se mostrou de novo en contra do novo acordo, argumentando que se trataba de “un retoque del rechazado por los ciudadanos”.

Moitos dos puntos seguen intactos como pode ser a Jurisdicción Especial para la Paz, pero atopamos diferentes modificacións que poderemos enunciar en catro puntos:

- a) Aumento de tempo nas condenas
- b) Endurécense as restricións da liberdade a quen sexa xulgado polas súas accións de guerra durante o conflito
- c) Elimínanse os propostos apoios económicos ao novo partido que aparecería no seo das FARC-EP
- d) Dentro da Jurisdicción Especial será obrigatoria a presenza e acompañamento de expertos estranxeiros

Evitáronse os temas que na anterior negociación foron máis polémicos como poden ser os bens das FARC-EP, pero si foron puntualizados. Neste caso, por poñer un exemplo, no novo documento de 310 páxinas especifícase de forma clara que será utilizados para reparar ás vítimas.

Tanto a guerrilla coma o propio goberno deixaron claro dende un primeiro momento, que unha vez revisado e aclarado, este acordo sería definitivo. Neste eido, o propio Santos e La Calle deixaron claro que este acordo era “mejor que el primero” e fixeron especial fincapé na necesidade de comezar a súa aplicación o antes posible debido a diversas ameazas de romper o cese ao fogo en determinados puntos do país.

Pola outra banda, xa dende o primeiro momento, Uribe deixou clara a súa oposición ao novo acordo de maneira que lle pediu ao goberno que non teña carácter definitivo e que só se podería aplicar no caso de acadarse un acordo nacional. As críticas seguiron logo de que nunha reunión entre voceiros do non e o propio goberno este

último establecera certos puntos como innegociables e que aos opositores ao acordo se lles houbera "negado la posibilidad de este Acuerdo Nacional sobre temas sustanciales". A súa demanda remataba en pedirlle ao Executivo que convocara outro plebiscito e non o tramitara polo Congreso.

A dúbida que dominaba era a forma de refrendación, porque o propio acordo deixaba aberto ese tema a diferentes mecanismos. Con todo, o 22 de novembro prodúcese a noticia segundo a cal o goberno e as FARC-EP anuncian que o 24 dese mesmo mes producirase a firma do novo acordo que poñería fin ao conflito.

“Las delegaciones del gobierno nacional y las FARC-EP hemos acordado firmar el Acuerdo Final para la Terminación del Conflicto y la Construcción de una Paz Estable y Duradera el próximo jueves 24 de noviembre” (Comunicado conxunto Gobierno – FARC-EP, 2 de outubro de 2016:1)

E nun engadido ao propio comunicado, ambas partes dan resposta a principal pregunta que aparecía en torno ao novo acordo precisando que:

“Acordamos que el mecanismo de refrendación de este acuerdo será a través del Congreso de la República y estamos precisando los procedimientos que se van a utilizar para este propósito” (Comunicado Conjunto Gobierno – FARC-EP, 2 de outubro de 2016:1)

O novo acordo final, polo tanto, sería como ben anunciaran as partes definitivo e encargado de poñer fin, mediante a súa aplicación, fin ao conflito colombiano da mesma forma que regular o desarme e a inclusión na sociedade de máis de 7.000 guerrilleiros e a constitución dun novo partido que competiría de forma legal nas eleccións do país.

O día 24 de novembro tal e como estaba dito, prodúcese a firma entre o goberno e as FARC-EP, dándose por finalizado o conflito interno en Colombia.

CAPÍTULO IV: ACORDO FINAL

O que imos tratar neste derradeiro capítulo será o “*ACUERDO FINAL PARA LA TERMINACIÓN DEL CONFLICTO Y LA CONSTRUCCIÓN DE UNA PAZ ESTABLE Y DURADERA*” (AFTC) debido a que nos vai axudar a entender non só a situación política en canto a reformas e reinserción dos guerrilleiros, senón que tamén nos permitirá entender, logo de ver que reformas se tomaron no acordo, cales eran as causas que os actores implicados consideraron intrínsecas á violencia na que Colombia estivo inmersa durante máis de medio século.

Dito acordo, e coma xa viñemos anunciando antes, consta de cinco puntos nos que se tratan as reformas que se aplicarán acompañados dun preámbulo, un sexto punto sobre a forma de refrendación de dito acordo onde tamén se expoñen a maneira e os prazos de entrega de armas e unha “Ley de Amnistía”.

Polo que nos ocupa neste traballo académico, imos analizar os acordos establecidos sobre os cinco puntos que serviron de folia de ruta no acordo firmado en La Habana o 26 de novembro do ano 2016.

Os acordos que analizaremos serán polo tanto:

- 1) Hacia un Nuevo Campo Colombiano: Reforma Rural Integral
- 2) Participación política: Apertura democrática para la paz
- 3) Fin del Conflicto
- 4) Solución al Problema de Drogas Ilícitas
- 5) Acuerdo sobre las Víctimas del Conflicto: “Sistema Integral de Verdad, Justicia, Reparación y No Repetición”, incluyendo la Jurisdicción especial para la Paz; y Compromiso sobre Derechos Humanos

Desta maneira:

IV.I: HACIA UN NUEVO CAMPO COLOMBIANO: REFORMA RURAL INTEGRAL

Como os actores reunidos nos explican na súa introdución, dita Reforma Rural Integral (**RRI**) vai sentar as bases non só para unha transformación estrutural do campo colombiano, senón que mediante a mellora das condicións dos seus traballadores –

importancia de que sinala tanto homes como mulleres (AFTC: 10)- contribuirá á construción da paz.

Ao entender do Goberno, é de vital importancia poñerlle solución a este problema xa que non só vai contribuír a darlle volta aos efectos do conflito, senón que atacará ás súas raíces máis profundas por ser a propiedade da terra unha das súas causas históricas que contribuíu á súa duración.

Mediante as medidas que citaremos a continuación, procúrase unha integración urbano-rural na intención de eliminar as diferenzas existentes entre os dous ámbitos buscando un desenvolvemento equitativo do país tendo en conta, iso si, o escenario socio-histórico con diversidade social e cultural no que se implementará (AFTC: 10).

A RRI tal e como nos anuncia o AFTC seguirá polo tanto, os principios de igualdade e enfoque de xénero, a transformación estrutural do campo, a erradicación da pobreza así coma a satisfacción plena das necesidades da poboación rural, unha regularización plena da propiedade que loite contra a ilegalidade, a defensa do dereito á alimentación, unha democratización do uso da terra para que a maior parte de persoas teñan acceso a ela así coma que ditas persoas poidan participar na elaboración, execución e seguimento dos seguintes plans.

IV.I.I: Fondo de Tierras para la RRI

Segundo establece o AFTC o Goberno Colombiano creará un fondo de terras coa finalidade de distribuílas de forma gratuíta, terá forma permanente e estará conformado por tres 3 millóns de hectáreas durante os primeiros doce anos que provirán de diferentes fontes, como as terras recuperadas en prol da nación (baldíos ocupados ou apropiados indebidamente), da actualización ou da reforma da Reserva Forestal. (AFTC: 19-21)

As persoas que se poderían acoller a este fondo, tal e como nos di o AFTC serían:

“Trabajadores y trabajadoras con vocación agraria sin tierra o con tierra insuficiente, priorizando a la población ruralvictimizada, incluyendo sus asociaciones de víctimas, las mujeres rurales, cabeza de familia y la población desplazada. También (...) asociaciones de trabajadores y trabajadoras con vocación agraria sin tierra o con tierra insuficiente.” (AFTC: 15)

Outra das medidas que se tomarán no acordo, no senso dunha mellor distribución e control do solo, realizarase tamén unha nova formación e actualización do catastro e dos

impostos rurais, e neste senso, propiciárase un uso adecuado, produtivo e sostible da terra (AFTC: 18) para o que se porá en marcha un sistema de información que sirva para a promoción do desenvolvemento rural así coma incrementar a recadación efectiva dos municipios. Outorgaralle competencias aos municipios – mellores coñecedores do seu solo – para que poidan recadar o seu imposto agrario de carácter progresivo – quen máis ten, máis paga- .(AFTC: 19)

Ademais do fondo de terras, aplicaranse outras medidas das que falaremos a continuación:

IV.I.II: Programas de Desarrollo con Enfoque Territorial (PDET)

O obxectivo destes plans será a transformación estrutural do campo así coma unha relación equitativa entre campo e cidade para asegurar:

- a) Benestar e bo vivir da poboación: Dereitos políticos, económicos, sociais e culturais coa finalidade de revertir os efectos do conflito.
- b) Protección da riqueza pluriétnica e multicultural.
- c) Desenvolvemento da economía campesiña e familiar
- d) Conseguir que as organizacións das comunidades sexan actores de primeira liña na reestruturación do campo.
- e) Converter o campo colombiano nun escenario de reconciliación.

(AFTC: 21-22)

IV.I.III: Planes Nacionales para la Reforma Rural Integral

Co bñectivo de erradicar a pobreza rural así coma a equiparación e peche da brecha entre campo e cidade, parte da base de que superar a pobreza non se limita a aumentar os ingresos das familias como promoven os anteriores plans, senón que é necesario asegurarlles acceso adecuado a servizos e bens públicos (AFTC: 23). Acordouse que nunha fase de transición de 15 anos se poidan seducir a pobreza extrema e das demais das súas dimensións nun 50%.

Para iso poñeranse en marcha plans que abarcarán os seguintes ámbitos:

a) Infraestructuras e adecuación de terras

Un **Plan Nacional de Vías Terciarias** que co apoio dende a súa elaboración das comunidades permita darlle un impulso á economía local dando prioridade a traballadores e materiais locais, **Plan Nacional de Riego y Drenaje** coa

finalidade de melloralo aplicando solucións tecnolóxicas así coma promover prácticas dun bo uso da auga no rego, un **Plan Nacional de Electrificación Rural** e un **Plan Nacional de Conectividad Rural** coa finalidade de ampliar a cobertura eléctrica no rural. (AFTC: 24-25)

b) Desenvolvemento social: saúde, educación, vivenda, erradicación da pobreza.

Un **Plan Nacional de Salud Rural** consistente na construción e mellora da infraestrutura aplicando un enfoque diferencial e de xénero que teña en conta os requerimentos en saúde da muller en saúde sexual e reprodutiva, un **Plan Especial de Educación Rural** co obxectivo de dar cobertura universal e atención integral na primeira infancia así coma garantir a gratuidade educativa en educación preescolar. E por último, un **Plan Nacional de construción e mellora da vivenda social rural**. (AFTC: 25-28)

c) Estímulos á produción agropecuaria e á economía solidaria e cooperativa

Con estas iniciativas preténdese estimular este tipo de prácticas económicas rurais para promover a autonomía económica e a capacidade organizativa da poboación rural. Neste senso, porase en marcha un **Plan Nacional de fomento á economía solidaria e cooperativa rural** o cal prestará apoio técnico ás comunidades rurais na creación e fortalecemento de cooperativas especialmente as dedicadas á produción e abastecemento alimentario. Para isto, o Goberno elaborará un plan que terá como finalidade de apoiar a estes colectivos mediante a provisión de recursos de capital semente non reembolsable e a adopción dunhas garantías que faciliten o acceso da poboación rural a estas liñas de crédito. Por último, e para non abarcar unicamente a produción porase en marcha un **Plan Nacional para la comercialización de la producción de la economía campesina, familiar y comunitaria** que contará con medidas efectivas para promover o empoderamento económico das mulleres rurais (AFTC: 31). Outra das medidas importantes que vai estar incluída neste Plan será o deseño e implementación progresiva dun mecanismo de compras públicas para atender a demanda das entidades e programas institucionais . (AFTC: 28-31)

IV.II: PARTICIPACIÓN POLÍTICA: APERTURA DEMOCRÁTICA PARA CONSTRUIR LA PAZ

Segundo nos di o acordo, a construción da paz require dunha:

“ampliación democrática que permita que surjan nuevas fuerzas en el escenario político para enriquecer el debate y la deliberación alrededor de los grandes problemas nacionales y, de esa manera, fortalecer el pluralismo y por tanto la representación de las diferentes visiones e intereses de la sociedad, con las debidas garantías para la participación y la inclusión política” (AFTC: 35)

Parte da base de que a construción da paz é asunto da sociedade no seu conxunto polo que require da súa participación e decisión, o que inclúe un fortalecemento das organizacións e movementos sociais así coma da ampliación dos espazos de participación para que dita participación teña un carácter efectivo de fortalecer a democracia, obxectivo deste acordo. O pluralismo do que se nos falaba debe xirar en torno aos principios de convivencia, tolerancia e non estigmatización, apoiándose á súa vez nunha distribución máis equitativa dos recursos públicos destinados aos partidos políticos (AFTC: 35-36). Acto seguido, o propio acordo reconece a necesidade de aumentar a participación electoral cidadá, máis para construír a paz non abonda con iso, senón que se precisa tamén un fortalecemento das garantías que a propia cidadanía posúe. Para todo isto, é preciso a creación ou ampliación de novos espazos de difusión para que estas organizacións (partidos, comunidades...) teñan acceso a emisoras e canles nos niveis locais, rexionais e nacionais. Para que as propostas de ditas organizacións se constitúan en verdadeiras alternativas de poder, deben de tomarse medidas específicas coma que nunha fase de transición, as zonas máis afectadas polo conflito ou o abandono posúan unha maior representatividade no Congreso da República, da mesma maneira que é preciso crear determinadas condicións e outorgar garantías para que as organizacións alzadas en armas poidan transformarse en partidos ou movementos políticos legais (AFTC: 36).

Neste senso, o acordo explica e numera diferentes axustes institucionais para garantir a plena participación política que antes nos enunciaba. De maneira que:

IV.II.I: Dereitos e garantías plenas para o exercicio da oposición política en xeral, e en particular para os novos movementos que aparezan logo da firma do Acordo Final. Acceso a medios de comunicación.

O recoñecemento da oposición e das formas de acción das organizacións e os movementos sociais populares así coma do seu exercicio constitúe unha peza fundamental para a construción dunha democracia ampla, así:

“Para los partidos y movimientos políticos que se declaren en oposición las garantías estarán consignadas en un estatuto para su ejercicio, mientras que para las organizaciones y movimientos sociales y populares (...) es necesario, no solo garantizar el pleno ejercicio de derechos y libertades, incluyendo el de hacer oposición, sino también promover y facilitar los espacios para que tramiten sus demandas” (AFTC: 36)

O Goberno establecerá un **Sistema Integral de Seguridad para el Ejercicio de la Política** que nace nun escenario de fin do conflito coa finalidade de estender na máxima medida do posible as garantías para exercer a política e desta maneira conducir polas canles da democracia a resolución de conflitos..

Dito Sistema terá como eixo principal a protección especializada para as persoas que integren o novo movemento político que apareza logo do tránsito das FARC-EP á vida política legal da mesma maneira que das persoas que, elixidas democraticamente se declaren en oposición política así coma líderes e lideresas doutros movementos políticos. Actuará de forma íntegra, dende unha nova prevención, ata a mellora na protección.

IV.II.II: Mecanismos democráticos de participación cidadá, incluídos os de participación directa, nos diferentes niveis e diversos temas

O obxectivo deste apartado é a adopción de medidas para garantir o fortalecemento e o empoderamento de todos os movementos e organizacións sociais como suxeitos de acción social. Desta maneira, os cidadáns son considerados polo Goberno Nacional como suxeitos de dereitos políticos así coma actores políticos para o que o Goberno elaborará un proxecto de lei que terá como base garantir, principalmente:

- a) Dereito ao acceso oportuno e libre á información oficial no marco da Constitución
- b) Dereito de réplica e rectificación fronte a declaracións falsas ou agraviantes por parte do Goberno Nacional
- c) Representatividade e participación equitativa entre homes e mulleres

IV.II.II.I: Participación cidadá a través de medios de comunicación comunitarios, institucionais e rexionais

Os medios “deben contribuír a la participación ciudadana y en especial a promover valores cívicos, el reconocimiento de las diferentes identidades étnicas

y culturales, la igualdad de oportunidades entre hombres y mujeres, la inclusión política²¹ y social, la integración nacional y en general el fortalecimiento de la democracia” (AFTC: 45-46)

O Goberno Nacional comprometerase a abrir novas convocatorias para a adxudicación de radio comunitarias orientadas aos criterios e obxectivos anteriormente enunciados, promover unha capacitación técnica aos traballadores así coma a súa formación, abrir novos espazos de comunicación nos que se divulgue o traballo das organizacións e movementos sociais. (AFTC: 46).

IV.II.II.II: Control e veeduría cidadá

Recoñécese a participación e o control da cidadanía como un dos eixos principais para asegurar unha transparencia da xestión pública. Para conseguilo, o Goberno Nacional, entre outras medidas:

- a) Creará mecanismos de información en tódolos niveis institucionais coa finalidade de garantir a transparencia e a publicidade na implementación do AFTC
- b) No marco, unha vez máis da implementación do AFTC creará un mecanismo para a atención, trámite e seguimento das denuncias e alertas dos cidadáns no eido de eliminar e previr a corrupción
- c) Fortalecerá os mecanismos de rendición de contas por parte dos servidores públicos

(AFTC: 48)

IV.II.III: Medidas efectivas para promover unha maior participación na política nacional, rexional e local de tódolos sectores, incluíndo a poboación máis vulnerable, en igualdade de condicións e con garantía de seguridade

Neste apartado, o Goberno recoñece deficiencias do sistema político colombiano, polo que expón diferentes medidas para a súa mellora, como poden ser:

IV.II.III.I: Promoción do pluralismo político

O obxectivo é a facilitación da conversións dos movementos e organizacións sociais con personalidade xurídica a partidos políticos, enriquecendo desta maneira o propio sistema. Ademais disto, con medidas como ou dos movementos políticos intenta tamén promover a igualdade de condicións da competencia política. (AFTC: 50-51)

²¹ Entendendo “inclusión política” como a maior participación de cidadáns nos asuntos públicos, no marco do fortalecemento da democracia, e non a propaganda ou proselitismo político.

IV.II.III.II: Promoción da participación electoral

Como indica o AFTC e tendo o obxectivo que da título a este apartado, o Goberno Nacional impulsará medidas como as seguintes:

- a) Promoción de campañas de información, capacitación, pedagogía e divulgación
- b) Campaña nacional de cedulación masiva
- c) Adoptar mecanismos que fagan máis sinxelo o acceso aos centros de votación

(AFTC: 51-52)

IV.II.III.III: Promoción dunha cultura política democrática e participativa

Tendo como un dos obxectivos o aumento da participación electoral no Estado, o Goberno toma como eixo a necesidade de, para conseguilo, mellorar a cultura política dos cidadáns do mesmo. Para iso, impementará as seguintes medidas:

- a) Promoción dos valores democráticos, da participación política así coma dos seus mecanismos co obxectivo de garantir e fomentar o seu coñecemento e uso efectivo
- b) Programas de educación para a democracia nos diferentes niveis de ensinanza
- c) Programa para a promoción da participación e liderado da muller no eido da política

(AFTC: 53-54)

IV.II.III.IV: Promoción da representación política de poboacións e zonas especialmente afectadas polo conflito e o abandono

Seguindo o marco do fin do conflito, e coa intención de promover a integración destas zonas, o Goberno Nacional comprométese a crear nas mesma **dezaseis**

Circunscripciones Especiales de Paz para que elixan a dezaseis Representantes á Cámara de Representantes durante dous períodos electorais. (AFTC: 54)

IV:II.III.V: Promoción da participación política da muller no marco do presente Acordo

Neste subapartado do AFTC, o Goberno Nacional e as FARC-EP:

“Reconocen el importante papel que desempeñan las mujeres en la prevención y solución de los conflictos y en la consolidación de la paz, y la necesidad de promover y fortalecer la participación política y ciudadana de las mujeres, aún más en el marco del fin del conflicto, donde su liderazgo y participación en pie de igualdad son necesarios y esenciales en los procesos de toma de decisiones públicas, y en formulación, ejecución, evaluación y control de las políticas gubernamentales para alcanzar una paz estable y duradera” (AFTC: 55)

Desta forma, os actores deixan claro que todas as medidas que se expoñen neste segundo punto posúen un enfoque de xénero e que se deseñarán co obxectivo de promover o liderado e participación política da muller. (AFTC: 55)

IV.III: FIN DEL CONFLICTO

En engadido ao enunciado no punto anterior, o Goberno Nacional e as FARC-EP acordan:

“Contribuír al surgimiento de una nueva cultura que proscriba la utilización de las armas en el ejercicio de política y de trabajar conjuntamente por lograr un consenso nacional en el que todos los sectores políticos, económicos y sociales, nos comprometamos con un ejercicio de la política en el que primen los valores de la democracia, el libre juego de las ideas y el debate civilizado; en el que no haya espacio para la intolerancia y la persecución por razones políticas” (AFTC: 57)

Acto seguido, o propio documento é o que nos facilita as definicións necesarias para que se leve a cabo, de maneira que:

- a) **Cese al Fuego y de Hostilidades Bilateral y Definitivo (CFHBD):** Rematar e de forma definitiva coas accións ofensivas entre a Forza Pública e as FARC-EP, coas hostilidades e con calquera conducta que non deba de ser executada de acordo coas regras que rexen o **CFHBD**.
- b) **Dejación de las armas (DA):** Procedemento técnico, trazable e verificable mediante o cal a ONU recibe a totalidade do armamento en posesión das FARC-EP.

(AFTC: 58)

Dito Acordo sobre **CFHBD** e **DA**, tal e como nos informan os actores, terá como obxectivos o cese definitivo de hostilidades entre os actores da mesma forma que a creación das condicións necesarias para o inicio da implementación do AFTC e da DA.

Para ser quen de establecer un control sobre a implementación dos acordos, poñerase en funcionamento un **Mecanismo de Monitoreo y Verificación (MM&V)** co obxectivo de identificar e corrixir os diferentes factores que poñan en perigo a implementación dos mesmos. Estará integrado por representantes do Goberno Nacional, das FARC-EP e un compoñente internacional composto por actores non armados da ONU. (ACFT: 60)

Todo o anteriormente dito, facilitarase mediante unha adecuación do terreo que consistirá no establecemento de vinte **Zonas Veredales Transitorias de Normalización**.

IV.III.I: Zonas Veredales Transitorias de Normalización (ZVTN)

Terán como finalidade garantir o **CFHBD** e **DA** así coma iniciar o proceso de preparación para a reincorporación á vida civil das estruturas das FARC-EP. Estas zonas serán temporais, transitorias, definidas, delimitadas e concretadas de forma previa entre os actores. Mentres se atopen en funcionamento, serán as FARC-EP as responsables dos seus combatentes, sobre os cales se suspenderán as ordes de captura. A saída dos combatentes destas zonas farase sen armas e de civil.

Ambos actores comprométense a que a implementación deste Acordo:

“Se realice sin ninguna limitación en el normal funcionamiento de las autoridades civiles no armadas, en el desenvolvimiento de la actividad económica, política y social de las regiones, en la vida de las comunidades, en el ejercicio de sus derechos; así como en los de las organizaciones comunales, sociales y políticas que tengan presencia en los territorios” (AFTC: 63)

Desta maneira, dentro das **ZVTN** garántese a plena vixencia do Estado Social de Dereito polo que se mantén o funcionamento das autoridades civís sen limitacións, de maneira que poderán ingresar nas mesmas sen limitacións exceptuando a área dos campamentos onde se atopen as estruturas das FARC-EP. Nas citadas **ZVTN** non poderá ingresar poboación civil en ningún momento. Dita zona de seguridade terá unha extensión de 1 kilómetro arredor de cada **ZVTN** da mesma forma que se prohibirán os voos militares a menos de 5.000 pés de altura. (AFTC: 66)

IV.III.II: Dejación de las Armas

Este proceso que anteriormente definimos, e tal como nos informa o acordo, terá os seguintes procedementos:

- a) Rexistro: Consignar a cantidade e o tipo de armas
- b) Identificación: Caracterizar as armas das FARC-EP
- c) Monitoreo y verificación de la tenencia: Cada un dos integrantes das FARC-EP porta un arma individual dentro do campamento
- d) Recolección: AsmFARC-EP entregan as armas ás autoridades institucionais
- e) Almacenamento do armamento
- f) Extracción do armamento a cargo da ONU

- g) Disposición final do armamento: Destinarase á construción de tres monumentos, un na sede da ONU, outro na República de Cuba e outro no lugar que determine a nova organización política que surxa da transformación das FARC-EP

(AFTC: 68)

IV.III.III: Reincorporación das FARC-EP á vida civil – no económico, no social e no político – de acordo cos seus intereses

Sentar as bases para unha paz, e sobre todo para que esta paz teña carácter duradeiro, require dunha incorporación efectiva dos membros da guerrilla á vida social, e ademais disto, esa reicorporación pon de manifesto o compromiso das propias FARC-EP co Acordo e coa propia paz. Tratarase polo tanto dun proceso de carácter integral e sostible, excepcional e transitorio no que se fundamentan o recoñecemento da liberdade individual e do libre exercicio dos dereitos individuais de cada un dos que hoxe en día son integrantes das FARC-EP. Dita reicorporación terá como base dous eixos da vida civil dos cidadáns:

a) **Reincorporación política**

A conformación das FARC-EP como movemento político é unha das bases para sentar unha paz próspera e duradeira. Neste eido, o novo movemento político gozará de personalidade xurídica, axuda no financiamento e de asistencia técnica (dende a firma do Acordo ata o ano 2016) en engadido ao 7% da apropiación dos presupostos para o funcionamento dos partidos ata o ano 2022. Tamén gozarán de apoio maioritariamente estatal nas campañas electorais da mesma forma que se lle facilitará o acceso a medios de comunicación nas mesmas medidas que ao resto de partidos ademais da posta en marcha determinadas reformas constitucionais e legais para garantir a representación deste novo partido político no Congreso de la República nos períodos electorais a partires do 20 de xullo de 2018.

b) **Reincorporación económica e social**

Conscientes dos posibles problemas que os que se atopan entre as filas da guerrilla das FARC-EP na vida civil, o Goberno impulsará diferentes medidas que colaboren a que se desenvolva da forma máis sinxela posible. O proceso de reinserción comezará coa entrega nas **ZVTN** por parte das FARC-EP dun listado ao Goberno no que figurarán a totalidade dos membros nas súas filas e tamén se

farán responsables da súa verificación. Logo disto, o Goberno revisará e comunicará as contrastacións realizadas para posteriormente, outorgarlle o indulto así coma a acreditación para a vida civil. Unha vez realizada esta operación, os integrantes da guerrilla gozarán dunha renda básica consistente no 90% doo salario mínimo mensual que se estenderá no tempo durante 24 meses ademais de poñer en marcha un sistema especial que cunha duración de 36 meses, ocuparase de enfermidades graves ou doenzas e lesións ocasionadas polo conflito. Por último, prestará unha especial atención aos menores de idade que saian dos campamentos das FARC-EP. A ditos menores recoñeceránselle tódolos dereitos dun cidadán ademais de como vítimas do propio conflito.

IV.IV: SOLUCIÓN AL PROBLEMA DE DROGAS ILÍCITAS

“La persistencia de los cultivos está ligada en parte a la existencia de condiciones de pobreza, marginalidad, débil presencia institucional, además de la existencia de organizaciones criminales dedicadas al narcotráfico” (AFTC: 98)

Partindo desta premisa, o Goberno e as FARC-EP comprométense a encontrar unha solución definitiva ao problema das drogas ilícitas xa que consideran que moitas rexións e comunidades do país víronse afectadas de forma directa tanto polo cultivo como pola produción e comercialización de drogas ilícitas, facendo especial fincapé no impacto que causaron as organizacións criminais en ditas zonas. A actuación destas organizacións como o propio consumo deste tipo de drogas provocan certos tipos de violencia exercida de forma especial contra as mulleres, a trata de persoas e explotación sexual. Deducen polo tanto, que “el cultivo, la producción y la comercialización de drogas ilícitas (...) han atravesado, alimentado y financiado el conflicto interno” (AFTC: 98) comprometéndose a:

- a) Goberno Nacional: Poñer en marcha políticas e programas dedicados a este problema recoñecido
- b) As FARC-EP contribuirán de maneira efectiva e coa maior determinación así coma de diferentes formas e mediante accións prácticas que poñan solución ou axuden a por solución ao problema

IV.IV.I: Programas de substitución de cultivos de uso lícito. Plans integrais de desenvolvemento con participación das comunidades

Poñeráse en marcha un **Programa Nacional Integral de Sustitución de Cultivos de Uso Lícito (PNIS)**. A Presidencia da República, terá un carácter civil e contará tamén cun proceso de planeación participativa. Dito programa estará relacionado coa RRI sendo un complemento da mesma. (AFTC: 103) En engadido a isto, e constituíndo un dos principios máis importantes, será contar coa colaboración voluntaria dos cultivadores e cultivadoras coa intención de crear confianza entre as comunidades que faciliten por solución ao problema, iso si, sen ir en detrimento da sostenibilidade económica, social e ambiental das comunidades de cada territorio. Con todo, nos casos onde non sexa posible chegar a acordos coas comunidades, o Goberno terá potestade para proceder á erradicación (manual onde sexa posible) dos cultivo pero respectando os dereitos humanos, o medio ambiente e a saúde. (AFTC: 107)

IV.IV.II: Programas de Prevención do Consumo e Saúde Pública

Acto seguido, e tendo en conta que o problema das drogas ilícitas non só abarca o cultivo e a produción, poranse en marcha actuacións gobernamentais para o consumo das mesmas que terán carácter de atención integral²².

Neste eido, o Goberno porá en marcha un **Programa Nacional de Intervención Integral fronte al Consumo de Drogas Ilícitas** que baixo o respecto aos dereitos humanos, a saúde e con perspectiva de estenderse no tempo así como contando cun enfoque diferencial e de xénero buscará colaborar na superación do problema. Para a súa elaboración, volverase contar e buscarase a participación activa das comunidades presentes en cada territorio, buscando que o Programa se adapte de forma máis efectiva a cada un deles. En engadido a isto, tamén se poñerá en marcha un **Sistema Nacional de Atención a las Personas Consumidoras de Drogas Ilícitas** que terá como obxectivo a atención aos consumidores deste tipo de drogas para promover e colaborar na súa atención, rehabilitación e reinserción social. (AFTC: 116 – 117)

Como o Goberno e as FARC-EP están de acordo en que non só se trata de axudar aos consumidores, tamén se poñerán en marcha medidas que axuden a xeran coñecemento en materia de drogas ilícitas con intención de abordar o problema dende a prevención. Elaboraranse polo tanto estudos e investigacións sobre o consumo en si das drogas así

²² Inclúe tratamento, rehabilitación e redución de danos

coma estudos especializados e repetidos no tempo que permitan un mellor coñecemento sobre a cantidade de consumidores que existen nos diferentes territorios do Estado.

IV.IV.III: Solución ao fenómeno da produción e da comercialización de narcóticos

“El problema de las drogas ilícitas es un problema transnacional cuya solución supone actuar simultáneamente tanto en el interior del país como en coordinación y con el compromiso de la comunidad internacional” (AFTC: 120)

No marco do fin do conflito e aspirando a un país sen narcotráfico, o Goberno comprométese a enfrontar o reto das organizacións de crime organizado que se asocien ao narcotráfico mediante programas que procuren desactivar os mecanismos que lles permiten a ditas organizacións seguir coa súa actividade criminal.

Neste eido, o Goberno promoverá unha **Judicialización Efectiva** consistente en:

“una estrategia de política criminal (...) que fortalezca y cualifique la presencia y efectividad institucional y concentre sus capacidades en la investigación, judicialización y sanción de los delitos asociados a cualquier organización o agrupación criminal relacionados con la producción y comercialización de drogas ilícitas, siempre considerando el tratamiento diferenciado que se debe dar a los campesinos y campesinas y pobladores rurales vinculados a la explotación de los cultivos de uso ilícito” (AFTC: 120)

O “ataque” do Goberno aos grupos narcotraficantes tamén se estenderá a tomar unha estratexia especializada que terá como finalidade a loita contra os **activos involucrados no narcotráfico e o lavado de activos**. Para facer esta loita efectiva, o Goberno implementará as seguintes medidas:

- a) Identificación da cadea de valor do narcotráfico. Esta medida consistirá nun mapeo do delito a tódolos niveis territoriais e que terá como obxectivo a identificación dos sistemas de financiación, utilización de recursos así coma os propios responsables financeiros dos grupos e os métodos de lavado de activos que estes utilizan.
- b) Axustes e fortalecemento das capacidades institucionais para que a detección e o control das operacións financeiras ilícitas sexa máis efectiva.
- c) Fortalecemento das existentes e a creación de novas instancias de investigación.
- d) Posta en marcha dunha campaña nacional de cultura contra o lavado de activos que fomenten á propia cidadanía para exercer un control fronte á corrupción asociada ao lavado de activos así coma operacións irregulares ou sospeitosas.

(AFTC: 121-122)

IV.V: ACUERDO SOBRE LAS VÍCTIMAS DEL CONFLICTO

O de recompoñer o arrebatado así coma resarcir a dor causada polo conflito nas vítimas é o eixo principal deste Acordo, tal e coma nos din os actores, de maneira que se poñerá en marcha un **Sistema Integral de Verdad, Justicia, Reparación y No repetición** que incluírá tamén unha **Jurisdicción Especial para la Paz**.

Ambas medidas terán como base os seguintes principios:

- a) Recoñecemento das vítimas (todas)
- b) Recoñecemento de responsabilidade
- c) Satisfacción dos dereitos das vítimas
- d) A participación das propias vítimas
- e) Esclarecemento da verdade
- f) A reparación das vítimas e contemplando así o dereito das mesmas a ser resarcidas polos danos sufridos
- g) Garantía de non repetición
- h) Principio de reconciliación
- i) Todo o enunciado anteriormente será realizado cun enfoque de garantía e goce dos dereitos de todos e todas

(AFTC: 124:125)

IV.V.I: Sistema Integral de Verdad, Justicia, Reparación y No Repetición

Este sistema nace baixo o principio de recoñecemento das vítimas como cidadáns con dereitos, de que debe de existir verdade plena sobre o que ocorreu e, en concordancia con iso, o recoñecemento de responsabilidade por parte de todos os participantes no conflito durante a súa duración. Con isto búscase garantir o cese de violacións e infraccións así coma garantir tamén os dereitos das propias vítimas.

Desta forma, o sistema:

“combina mecanismos que permiten la investigación y sanción de las graves violaciones a los derechos humanos y las graves infracciones al Derecho Internacional Humanitario, en los términos que establece la **Jurisdicción Especial para la Paz**, con mecanismos extrajudiciales complementarios que contribuyan al esclarecimiento de la verdad de lo ocurrido, la búsqueda de los

seres queridos desaparecidos y la reparación del daño causado a personas, a colectivos y a territorios enteros” (AFTC: 127)

A maiores do enunciado, posuirá tamén un enfoque diferencial e de xénero que procura axustarse ás características e peculiaridades así coma necesidades das mulleres, nenos e nenas da mesma forma que dos colectivos máis desfavorecidos.

Os obxectivos deste sistema serán os seguintes:

- a) Satisfacción dos dereitos das vítimas
- b) Rendición de contas por parte de todos os involucrados de forma directa ou indirecta no conflito
- c) Non repetición
- d) Enfoque territorial, diferencial e de xénero que permita un tratamento diferenciado
- e) Seguridade xurídica mediante a aplicación do **Sistema Integral** e da **Jurisdicción Especial**
- f) Convivencia e reconciliación
- g) Lexitimidade respondendo ás expectativas das vítimas e da sociedade en xeral

(AFTC: 129)

Para gozar dunha maior eficacia na consecución destes obxectivos, o **Sistema Integral** contará con diferentes mecanismos e medidas entre os que se atopan unha **Comisión para el Eclarecimiento de la Verdad, la Convivencia y la No Repetición**, unha **Unidad especial para la búsqueda de personas dadas por desaparecidas en el contexto y en razón del conflicto**, a anteriormente mencionada **Jurisdicción Especial para la Paz** e certas medidas orientadas cara a reparación integral para a construción da paz como poden ser a opción de que os involucrados no conflito e recoñezan de forma voluntaria a súa responsabilidade poidan axudar en acción de reparacións concretas. (AFTC: 129-130)

IV.V.II: Jurisdicción Especial para la Paz (JEP)

Esta sección do AFTC constitúe a acordado en materia de xustiza. Conforma un sistema de xustiza transicional destinado ao ocorrido no ámbito do conflito.

Neste senso, o ámbito desta xurisdición non terá alcances máis alá dos delitos que constitúan:

“conductas punibles donde la existencia del conflicto armado haya sido la causa de su omisión, o haya jugado un papel sustancial en la capacidad del perpetrador para cometer la conducta punible, en su decisión de cometerla, en la manera en que fue cometida o en el objetivo para la cual se cometió.” (art. 9 da JEP, AFTC: 145)

Entre os delitos que serán recoñecidos como conexos inclúense:

“la rebelión, la sedición, la asonada, así como el porte ilegal de armas, las muertes en combate compatibles con el Derecho Internacional Humanitario (...)” (art. 38 da JEP, AFCT: 150)

Desta maneira, non serán gozarán de amnistía nin indulto os delitos de lesa humanidade, o xenocidio ou os graves crimes de guerra²³ ou a toma de reféns ou o recrutamento de menores. (art. 40 da JEP, AFTC: 151)

Con todo, o acceso a o tratamento especial promulgado na JEP será necesario que os involucrados no conflito aporten unha verdade plena da mesma, contribuír á reparación das vítimas, garantindo a non repetición. (arts. 10, 13 da JEP, AFTC:145-146) O procedemento para realizar o recoñecemento de verdade e responsabilidade realizarase en dúas instancias especiais incluídas dentro da JEP:

- a) **Sala de Reconocimiento de Verdad y Responsabilidad (SRVR):** Será a Sala onde se faga o recoñecemento de verdade e responsabilidade podendo presentalo de forma individual ou colectiva. A SRVR realizará un derradeiro informe de carácter individual se as condutas recoñecidas son punibles cunha pena establecida segundo a listaxe de penas que logo citaremos que pasará, de ser preciso, ao **Tribunal para la Paz**. (arts. 47-48 da JEP, AFTC: 153-157)
- b) **Tribunal para la Paz (TP):** A acción desta instancia variará segundo o individuo faga o recoñecemento de responsabilidade e verdade. Nos casos nos que o individuo realice o recoñecemento, impondrá unha sanción atendendo á proposta da SRVR. (arts. 53 e 54 das JEP, AFTC: 161-162)

O compoñente de JEP tamén será efectiva nos casos dos axentes oficiais do Estado que se viran involucrados ou cometeran delitos relacionados co conflito armado. Desta maneira, o Estado recoñece a súa responsabilidade no conflito da mesma forma que

²³ A JEP entende como “graves crimes de guerra” aqueles que constitúan infraccións do Dereito Internacional Humanitario cometidos de forma sistemática.

recoñece a responsabilidade no respectivo á defensa dos cidadás e o fortalecemento das súas institucións. (art. 32 da JEP, AFTC: 148-149)

No respectivo ás sancións, a propia JEP dinos que se farán tendo en conta, o grao de verdade outorgado pola persoa, a gravidade da conduta sancionada, o nivel de participación e responsabilidade e os compromisos na materia de reparación de vítimas e garantías de non repetición. Desta maneira, as sancións serán de tres clases:

- a) **Aplicables aos individuos que realicen o recoñecemento de verdade e responsabilidade fronte á SRVR:** Este tipo de sancións estarán orientadas á reparación do dano. Os comparecentes ante a SRVR poderán presentar un proxecto restaurativo ou – colaborando de forma directa con actividades necesarias para a **RRI**²⁴ ou na erradicación de restos de explosivos de guerra e municións sen detonar. (Listado de Sanciones da JEP, AFTC: 172-174)
- b) **Aplicables aos individuos que realicen o recoñecemento de verdade e responsabilidade no TP:** A sanción para as condutas moi graves terán unha pena consistente na privación de liberdade de 5 a 8 anos. (Listado de Sanciones da JEP, AFTC: 174-175)
- c) **Aplicables aos individuos que non realicen o recoñecemento de verdade e responsabilidade:** Para quen non realice dito recoñecemento aplicaranse sancións previstas no Código Penal Colombiano que en calquera caso, consistirá nunha pena de privación de liberdade non inferior a quince anos nin superior a vinte. (Listado de Sanciones da JEP, AFTC: 175)

²⁴ Reforma Rural Integral, pto. 1 do AFTC

CONCLUSIONES

Chegados a este punto, chegou o momento de a través da información compilada, expoñer as conclusións que puidemos obter a partires da mesma.

O primeiro que nos vai ocupar será ver cales foron as diferenzas entre este proceso cos anteriores – todos eles errados no seu obxectivo – para poder ver as razóns polas que este conseguiu poñer fin ao conflito. A primeira das diferenzas que podemos establecer é o feito de que tanto Santos como as FARC-EP iniciaron e continuaron posteriormente o proceso de negociación sen declarar un alto ao fogo que eliminara as accións violentas durante o mesmo. Con esta estratexia, dende a perspectiva do Goberno consegue non espertar desconfianza nun dos gremios máis importantes e con maior poder de Colombia: o das Forzas Armadas. Como puidemos ver nos intentos dos gobernos que faiaron no pasado, as Forzas Armadas consistiron un dos principais obstáculos a superar, debido a que ante unha declaración de alto ao fogo, este gremio pode ver unha posible ameaza xa que mesmo durante a propia negociación, podería verse reducido o presuposto para os integrantes do exército e demais membros da forza pública. Con isto, Santos consegue non só non espertar ese “medo”, senón que consegue a capacidade de marcar os tempos evitando tamén que un posible quebrantamento do alto ao fogo poña en perigo a continuidade das negociacións.

En engadido a isto, este traballo tamén nos permite ver como outra das diferencias principais foi a continuidade na política iniciada por Santos. Neste senso, mentres que as anteriores negociacións constituían unha estratexia política de final de campaña na que os propios gobernos chegaban debilitados no plano externo e interno, Santos presentouse ás eleccións de 2016 cun proxecto de continuidade que polarizou o panorama electoral importando a continuidade ou ruptura do proceso máis alá dos partidos que concorían ás eleccións. Este feito é o que nos permite ver a importancia para o proceso destas eleccións, senón que tamén nos ilustra a importancia da continuidade dun proceso de paz que puido ter rematado no mesmo ano no que se produciu a firma do definitivo AFTC.

Logo das eleccións nas que Santos sae elixido preséntase a derradeira diferenza substancial deste proceso cos do pasado: a participación efectiva da sociedade civil. É

certo que xa dende o proceso de negociación a propia sociedade civil manifestouse pola paz, máis foi en La Habana onde cobrou a importancia necesaria para colaborar de forma efectiva no proceso. É desta maneira cando temos que salientar que toda medida proposta no AFTC conta coa participación cidadá a través da elaboración das mesmas e o máis importante: recoñecer á sociedade civil como a auténtica vítima do conflito existindo un punto do acordo dedicado de forma íntegra á reparación das mesmas e por último, e non por iso menos importante, as misións de vítimas que tiveron audiencia coa mesa de negociacións en La Habana para poder contar as súas experiencias ante os responsables de poñer fin ao conflito que tanto dano lles ocasionara. Para rematar, diremos que o propio acordo someteuse á aprobación da sociedade civil mediante o plebiscito.

Dito plebiscito, tal e como puidemos ver anteriormente, estivo moi politizado no que respecta aos individuos que se personalizaron como dirixentes das campañas. O enfrontamento entre as campañas do si e do non desdebuxáronse ata elaborar un espazo de confrontación entre dous modelos do proceso que se fixeron efectivos en dous dirixentes: Santos e o seu modelo negociador que no plebiscito se atopaba na súa derradeira etapa, e o modelo belixerante de Uribe – forte dirixente do país que xa apoiara ao candidato opositor a Santos no 2016 – que a pesares de semellar non ter efecto real, aínda contaba con apoios na sociedade colombiana.

Atendendo ao análise que fixemos durante o Capítulo III do presente traballo académico, podemos afirmar que os principais derrotados no plebiscito foron os medios de comunicación que elaboraron as enquisas que remataron por conformarse nunha falsa esperanza para Santos e os seus seguidores. Como puidemos ver, o argumento da abstención para tratar de explicar unha vitoria de calquera das posturas non é válida xa que en Colombia este indicador foi elevado dende o pasado. Isto mesmo recoñéceo o Goberno cando no AFTC establece medidas que fomenten unha maior participación da cidadanía nos vindeiros comicios así como fortalecer e mellorar a cultura política de Colombia. A importancia da politización do plebiscito radica, ao noso entender, no feito de que no momento no que a unha votación se presentan candidaturas antagónicas personalizadas en líderes políticos do territorio, as votacións poden atoparse influenciadas por este feito. Desta maneira, vemos como a pesares de que o si gañara nas zonas rurais e mais castigadas polo conflito, non conseguiu a vitoria polo apoio ao non – ou deberíamos dicir, seguindo a nosa explicación, a Uribe – das zonas urbanas e

mesmo de Antioquía – berce de Álvaro Uribe e segundo departamento con maior censo -. Un exemplo do que enunciabamos no que respecta á politización do conflito, é que en Bogotá – onde o Alcalde era favorable ao si – a pesares de ser a capital, o si obtivo a vitoria.

Como puidemos ver, finalmente cun mínimo marxe – case 54.000 votos – o non conseguiu a vitoria, máis outra boa estratexia por parte de Santos ao decantarse polo plebiscito en troques de referéndum permitiu, logo de unha vez máis escoitar as modificacións que a sociedade civil considerou importantes, seguir adiante co proceso e, mediante certos cambios introducidos no documento final, asinar a paz e poñer fin ao conflito.

Chegados aquí, o seguinte que nos vai ocupar, será analizar a situación que deixa para Colombia o AFTC. Atendendo ás propostas e programas que os actores se comprometeron a aplicar, podemos ver que pasamos dunha situación encaixada no marco de “*mutual hurting stalemate*” a un panorama caracterizado por unha situación na que todos gañan. Tal e como puidemos ver, o Estado Colombiano seguirá recibindo apoio económico por parte dos EE. UU. pero enfocados a construír a paz e non enmarcados no antigo Plan Colombia. En engadido a isto, logo de acordar a paz coa guerrilla das FARC-EP poderá reducir o enorme investimento que se dedicaba á materia militar, sendo incluso máis importante o feito de que o Goberno Santos será o Goberno da Paz, o que lle pode dar un impulso extra de cara aos seguintes comicios. Pola parte das FARC-EP, debemos salientar o amplo carácter social que posúen as medidas implementadas no AFTC, en especial a **RRI** por ser a repartición de terras unha das causas intrínsecas do propio conflito ao entender da guerrilla. Non só iso, senón que despois de seren masacrados os integrantes da Unión Patriótica as FARC-EP poderán presentarse de novo ás eleccións con axudas estatais par iso e gozarán, a súa vez, dun tratamento especial no aspecto xurídico por teren firmado a paz co propio Goberno.

Desta maneira, unha vez acadada a paz entre os actores, a loita trasládase ao Parlamento onde as forzas políticas pelexarán de igual a igual mediante o diálogo. A firma da paz só supón a eliminación da violencia con fins políticos, de maneira que a sociedade civil poida elixir o rumbo do Estado sen sobresaltos na democracia.

O Goberno Santos, tal e como dicíamos antes, pasará a ser o Goberno da Paz mentres que a guerrilla das FARC-EP conseguen o recoñecemento político como forza de maneira que pasarán a perseguir os seus obxectivos mediante a “loita política” legal.

BIBLIOGRAFÍA

OBRAS

- BLANCO C. (2005) *El concepto de Sociedad Civil*. Tesis Universidad de Chile, Chile
- BLAIR TRUJILLO E. (1993) *Las fuerzas armadas. Una mirada civil*. Bogotá D. C., CINEP
- BOLÍVAR I. (2006) *Discursos emocionales y experiencias de la política. Las FARC y las Auc en los procesos de negociación del conflicto (1998-2005)*. Universidad de los Andes
- CRAGIN K. e DALY S. (2004) *The Dynamic Terrorist Threat. An Assessment of Group Motivations and Capabilities in a Changing World*. Santa Mónica, RAND Corporation
- GONZÁLEZ NIÑO R. D. e HERNÁNDEZ LÓPEZ S. C. (2016) *El proceso de paz de la Habana: Aspectos políticos y militares decisivos en su consolidación* proxecto de grao de Licenciatura en Educación Básica con Énfasis en las CC. SS. en Universidad Distrital Francisco José de Caldas, Bogotá D. C.
- MOUFFE CH. (2012) *La paradoja democrática. El peligro del consenso en la política contempóranea*. Barcelona, Gedisa
- PARRA WILLS D. (2015) *Análisis del Proceso de Paz entre el Gobierno Santos y las FARC-EP* trabajo de Fin de Máster tutorizado por SOLEDAD MURRILLO DE LA VEGA. Univeridad de Salamanca.
- THOMAS W. I. (1923) “La definición de la situación” en *The Unadjusted Girl*. Boston, Little, Brown and Co.
- TORRES ESPINOSA A. P. (2013) *Abstención electoral en Colombia. Desafección política, violencia política y conflicto armado*. Madrid, Universidad Complutense de Madrid
- TORRES ESPINOSA A. P. (2016) *Abstención electoral en Colombia. Desafección política, violencia política y conflicto armado*. Madrid, Universad Complutense de Madrid
- TRUCHET M. (2016) *La paz dialogada: El conflicto colombiano*. Bogotá, Observatorio de Política Internacional

- ZARTMAN W. (2000) *The Hurting Stalemate and Beyond*. Washington, National Academy Press
- VAN DIJK T. A. (2008) *Discurso y contexto. Un enfoque sociocognitivo*. Barcelona, Gedisa
- VAN DIJK T. A. (2009) *Sociedad y Discurso. Cómo influyen los contextos sociales sobre el texto y la conversación*. Barcelona, Gedisa

ARTIGOS

- (2012) *Los diálogos entre el Gobierno de Santos y las FARC-EP* en SIGUE A LA 1325 núm. 3. Bogotá
- BOTERO F., HOSKIN G. e PACHÓN M. (2010) “Sobre forma y substancia: Una evaluación de la democracia electoral en Colombia” en *Revista de Ciencia Política*, núm. 30 páxs. 41-46. Santiago de Cali
- CHICA C. (2003) “El conflicto, callejón sin salida” en *Informe Nacional de Desarrollo Humano* 2003 núm. 19. Colombia
- CINEP/PROGRAMA POR LA PAZ *CONFLICTO ARMADO EN COLOMBIA DURANTE 2011, 2012*. Colombia
- DWAN R. e GUSTAVSON M. (2004) *Sipri Yearbook 2004: Disarmament and International Security*.
- FISAS V. (2010) *El proceso de paz en Colombia*. Barcelona, Icaria Editorial
- FISAS V. (2015) *Anuario de Procesos de Paz 2015* págs. 96-117. Barcelona, Icaria Editorial
- FISAS V. (2016) *Anuario de Procesos de Paz 2016* págs. 97-116. Barcelona, Icaria Editorial
- GARCÍA DURÁN M. (1992) *Guerra y paz con la guerrilla* en DOCUMENTOS OCASIONALES núm. 65. Bogotá, CINEP
- GARCÍA M. (2013) *Participación de la Sociedad Civil en los procesos de Paz: Comparación entre Filipinas y Colombia*. Colombia, Fundación Ideas para la Paz
- GARCÍA V. (2001) “Reseña de la Sociedad Civil y Teoría Política Jean Cohen y Andrew Arato” en *Revista Signos Filosóficos* núm. 5 páxs. 1-4. México

- GÓMEZ-SUÁREZ A. e NEWMAN J. (2013) “Safeguarding political guarantees in the colombian peace process: have Santos and FARC learnt the lessons from the past?” en *Third World Quarterly*.
- INCE M. e GÓMEZ-SUÁREZ A. (2013) *El fin del conflicto en Colombia: Perspectivas de Paz con las FARC y más allá* en RUSI e SUSSEX CENTRE FOR CONFLICT AND SECURITY RESEARCH.
- LLENDERROZAS E. (2013) “Relaciones Internacionales: Teorías y Debates” en *Relaciones Internacionales* núm. 45. Buenos Aires
- LÓPEZ GUTIÉRREZ W. (1999) “Las Políticas de Paz y los Procesos de Negociación en Colombia. Breve Balance y Perspectivas” en *CONVERGENCIA* núm. 19 páxs. 245-274. Colombia
- MANRIQUE M. (2015) *La sociedad civil colombiana en los Diálogos de Paz en La Habana, Cuba*. Bogotá, Centro de Estudios Sedamericanos
- MANTILLA G. (2004) *Gobernar y asegurar: una lectura crítica de la seguridad democrática en Colombia desde la filosofía política de Michel Foucault*. Universidad de los Andes, Colombia Internacional
- NASI C. (2003) “Agenda de paz y reformas: ¿Qué se puede y qué se debe negociar?” En *Revista de Estudios Sociales* núm. 14, páxs. 88-105. Bogotá
- OLAVE G. (2013) “El proceso de paz en Colombia según el Estado y las FARC-EP” en *DISCURSO & SOCIEDAD* vol. 7. Buenos Aires, Universidad de Buenos Aires-CONICET
- PIZARRO LEONGÓMEZ E. (2004) “Una luz al final del túnel. Balance estratégico del conflicto armado en Colombia” en *Nueva Sociedad* núm. 172 páxs. 72-84.
- PNUD (2013) *El conflicto, callejón con salida*. Bogotá
- SAUMETH CADAVID E. (2010) *HISTORIA DE LA GUERRILLA EN COLOMBIA*. Juiz de Fora M. G., Universidade Federal de Juiz de Fora
- DWAN R. e GUSTAVSSON M. (2004) *Sipri Yearbook 2004: Armaments, Disarmament and International Security*
- VILLALOBOS J. (2003) *Colombia: Las FARC están perdiendo la guerra, la ideología y el corazón*. Oxford, Oxford University
- VILLARRAGA SARMIENTO Á. (2016) *Balance de la negociación de paz Gobierno – FARC* núm. 479. Bogotá, Fundación Viva la Ciudadanía

NOVAS

- CARACOL RADIOa, 2 de setiembre de 2016. *El Sí gana con el 62% en intención de voto para el Plebiscito*. Colombia, edición dixital.
http://caracol.com.co/programa/2016/09/02/6am_hoy_por_hoy/1472816572_060253.html
- CARACOL RADIOb, 27 de setiembre de 2016. *Polimétrica*. Colombia, edición dixital.
<https://drive.google.com/file/d/0ByvFYxFEUt1qRXZ1M3lCYi1oLUU/view>
- CARACOL RADIOc (2016) *Queremos aportar un gran pacto: Uribe*. Colombia, edición dixital.
http://caracol.com.co/radio/2016/10/03/politica/1475460423_065356.html
- CNNESPAÑOLa, 4 de agosto de 2016. *Inicia la campaña del plebiscito por la paz en Colombia: ¿qué dicen los del 'Sí' y qué los del 'No'?* EE. UU., edición dixital. <http://cnnespanol.cnn.com/2016/08/04/inicia-la-campana-del-plebiscito-por-la-paz-en-colombia-que-dicen-los-del-si-y-que-los-del-no/>
- CNNESPAÑOLb, 21 de setiembre de 2016. *Día 1 después de firmarse la paz: ¿cómo se sienten los colombianos?* EE. UU., edición dixital.
<http://cnnespanol.cnn.com/2016/09/27/dia-1-despues-de-firmarse-la-paz-como-se-sienten-los-colombianos/>
- EL ESPECTADOR (2016) “*Las FARC mantienen su voluntad de paz*”: ‘Timochenko’. Colombia, edición dixital.
<http://www.elespectador.com/noticias/paz/farc-mantienen-su-voluntad-de-paz-timochenko-articulo-658172>
- EL PAÍS (2016) Santos: “*No me rendiré, seguiré buscando la paz*”. España, edición dixital.
<https://internacional.elpais.com/internacional/2016/10/03/colombia/1475454046397365.html>
- EL TIEMPOa, 9 de setiembre de 2016. *Costa Caribe, donde más votarían 'Sí' en el plebiscito*. Colombia, edición dixital.
<http://www.eltiempo.com/politica/proceso-de-paz/encuesta-de-datexco-sobre-el-plebiscito-44807>
- EL TIEMPOb, 26 de setiembre de 2016. *Opinómetro Opinión Pública*. Colombia, edición dixital.

- <http://www.eltiempo.com/contenido/politica/proceso-de-paz/ARCHIVO/ARCHIVO-16712481-0.pdf>
- MISIÓN DE OBSERVACIÓN ELECTORAL (2010) *Kit de Análisis Electoral. Elecciones Presidenciales y Legislativas 2010*. Colombia
http://moe.org.co/wp-content/uploads/2017/07/Kit_de_An%C3%A1lisis_Electoral_MOE_Elecciones_Presidenciales_y_Legislativas_2010.pdf
 - NODALa, 20 de xuño de 2016. *Colombia: arrancan las campañas para el plebiscito por la paz y Uribe convoca a movilizarse por el NO*. Colombia, edición dixital.
<http://www.nodal.am/2016/07/colombia-arrancan-las-campanas-para-el-plebiscito-por-la-paz-y-uribe-convoca-a-movilizarse-por-el-no/>
 - NOTICIAS RCN, 7 de agosto de 2016. *Colombia opina agosto de 2016*. Colombia, edición dixital.
http://www.noticiasrcn.com/sites/default/files/if-16-012871-05-colombia_opina_2016_m3_-_v1.pdf
 - REGISTRADURÍA NACIONAL DEL ESTADO CIVIL (2016) *Plebiscito 2 de Octubre de 2016 República de Colombia*. Colombia, edición dixital.
http://plebiscito.registraduria.gov.co/99PL/DPLZZZZZZZZZZZZZZZZZZZZ_L1.htm
 - REVISTA SEMANAa, 9 de setembro de 2016. *Encuesta de Ipsos da amplia victoria al Sí en el plebiscito con el 72 %*. Colombia, edición dixital.
<http://www.semana.com/nacion/articulo/plebiscito-por-la-paz-encuesta-de-ipsos-da-ventaja-al-si/492947>
 - REVISTA SEMANAb, 27 de setembro 2016. *El Sí pierde fuerza, pero le sigue ganando al NO*. Colombia, edición dixital.
<http://www.semana.com/nacion/articulo/plebiscito-por-la-paz-ultima-encuesta-de-ipsos-para-semana-rcn-radio-y-rcn-television/495669>
 - UNIVISION, 2 de outubro de 2016. *Los gráficos que demuestran que las zonas con más víctimas respaldaron el acuerdo de paz en Colombia*. Colombia, edición dixital.
<http://www.univision.com/noticias/proceso-de-paz/los-graficos-que-demuestran-que-las-zonas-con-mas-victimas-respaldaron-el-acuerdo-de-paz-en-colombia>

- WIKIPEDIA.ORG (2016) *Plebiscito sobre los acuerdos de paz de Colombia de 2016*.
https://es.wikipedia.org/wiki/Plebiscito_sobre_los_acuerdos_de_paz_de_Colombia_de_2016

TEXTOS E COMUNICADOS DOS ACTORES

- GOBERNO COLOMBIANO e FARC-EP (2012) *Acuerdo General para la terminación del conflicto y la construcción de una paz estable y duradera*. La Habana²⁵
- GOBERNO COLOMBIANO e FARC-EP (2016) *Acuerdo final para la terminación del conflicto y la construcción de una paz estable y duradera*. La Habana, a través de Alto comisionado para la Paz.
<http://www.altocomisionadopalapaz.gov.co/Prensa/Paginas/2016/agosto/Conoce-el-Acuerdo-Final-de-Paz-Descargas.aspx>
- GOBERNO DE COLOMBIA e FARC-EP (2016) *Comunicado Conjunto #6*. Bogotá, Alto Comisionado para la Paz.
<http://www.altocomisionadopalapaz.gov.co/mesadeconversaciones/PDF/comunicado-conjunto-6-22-de-noviembre-de-2016-1479856861.pdf>

²⁵ ANEXO 1

ANEXOS

ANEXO 1: Acuerdo General para la terminación del conflicto y la construcción de una paz estable y duradera

**Acuerdo General para la terminación del conflicto
y la construcción de una paz estable y duradera**

Los delegados del Gobierno de la República de Colombia (Gobierno Nacional) y de las Fuerzas Armadas Revolucionarias de Colombia-Ejército del Pueblo (FARC-EP);

Como resultado del Encuentro Exploratorio que tuvo como sede La Habana, Cuba, entre febrero 23 y agosto 26 de 2012, que contó con la participación del Gobierno de la República de Cuba y del Gobierno de Noruega como garantes, y con el apoyo del Gobierno de la República Bolivariana de Venezuela como facilitador de logística y acompañante;

Con la decisión mutua de poner fin al conflicto como condición esencial para la construcción de la paz estable y duradera;

Atendiendo el clamor de la población por la paz, y reconociendo que:

La construcción de la paz es asunto de la sociedad en su conjunto que requiere de la participación de todos, sin distinción, incluidas otras organizaciones guerrilleras a las que invitamos a unirse a este propósito;

El respeto de los derechos humanos en todos los confines del territorio nacional, es un fin del Estado que debe promoverse;

El desarrollo económico con justicia social y en armonía con el medio ambiente, es garantía de paz y progreso;

El desarrollo social con equidad y bienestar, incluyendo las grandes mayorías, permite crecer como país;

Una Colombia en paz jugará un papel activo y soberano en la paz y el desarrollo regional y mundial;

Es importante ampliar la democracia como condición para lograr bases sólidas de la paz;

Con la disposición total del Gobierno Nacional y de las FARC-EP de llegar a un acuerdo, y la invitación a toda la sociedad colombiana, así como a los organismos de integración regional y a la comunidad internacional, a acompañar este proceso;

Hemos acordado:

- I. Iniciar conversaciones directas e ininterrumpidas sobre los puntos de la Agenda aquí establecida, con el fin de alcanzar un Acuerdo Final para la terminación del conflicto que contribuya a la construcción de la paz estable y duradera.
- II. Establecer una Mesa de Conversaciones que se instalará públicamente en Oslo, Noruega, dentro de los primeros 15 días del mes de octubre de

1

ANEXO 1: Acuerdo General para la terminación del conflicto y la construcción de una paz estable y duradera

2012, y cuya sede principal será La Habana, Cuba. La Mesa podrá hacer reuniones en otros países.

III. Garantizar la efectividad del proceso y concluir el trabajo sobre los puntos de la Agenda de manera expedita y en el menor tiempo posible, para cumplir con las expectativas de la sociedad sobre un pronto acuerdo. En todo caso, la duración estará sujeta a evaluaciones periódicas de los avances.

IV. Desarrollar las conversaciones con el apoyo de los gobiernos de Cuba y Noruega como garantes, y los gobiernos de Venezuela y Chile como acompañantes. De acuerdo con las necesidades del proceso, se podrá de común acuerdo invitar a otros.

V. La siguiente Agenda:

1. Política de desarrollo agrario integral

El desarrollo agrario integral es determinante para impulsar la integración de las regiones y el desarrollo social y económico equitativo del país.

1. Acceso y uso de la tierra. Tierras improductivas. Formalización de la propiedad. Frontera agrícola y protección de zonas de reserva.
2. Programas de desarrollo con enfoque territorial.
3. Infraestructura y adecuación de tierras.
4. Desarrollo social: Salud, educación, vivienda, erradicación de la pobreza.
5. Estímulo a la producción agropecuaria y a la economía solidaria y cooperativa. Asistencia técnica. Subsidios. Crédito. Generación de ingresos. Mercadeo. Formalización laboral.
6. Sistema de seguridad alimentaria.

2. Participación política

1. Derechos y garantías para el ejercicio de la oposición política en general, y en particular para los nuevos movimientos que surjan luego de la firma del Acuerdo Final. Acceso a medios de comunicación.
2. Mecanismos democráticos de participación ciudadana, incluidos los de participación directa, en los diferentes niveles y diversos temas.
3. Medidas efectivas para promover mayor participación en la política nacional, regional y local de todos los sectores, incluyendo la población más vulnerable, en igualdad de condiciones y con garantías de seguridad.

2

f.l. E8340

522

Don
By
Eduardo Gorrion

- 5

Fluor A

Handwritten notes:

- Handwritten signature: *Handwritten signature*
- Handwritten text: *Handwritten text*
- Handwritten text: *Handwritten text*
- Handwritten text: *Handwritten text*

- Adc

f.i. ~~A~~
SS

f.i. ~~A~~
SS

- f.i. ~~A~~
SS

ANEXO 1: Acuerdo General para la terminación del conflicto y la construcción de una paz estable y duradera

52

6. Implementación, verificación y refrendación

La firma del Acuerdo Final da inicio a la implementación de todos los puntos acordados.

1. Mecanismos de implementación y verificación.

- Sistema de implementación, dándole especial importancia a las regiones.
- Comisiones de seguimiento y verificación.
- Mecanismos de resolución de diferencias.

Estos mecanismos tendrán capacidad y poder de ejecución y estarán conformados por representantes de las partes y de la sociedad según el caso.

2. Acompañamiento internacional.

3. Cronograma.

4. Presupuesto.

5. Herramientas de difusión y comunicación.

6. Mecanismo de refrendación de los acuerdos.

VI. Las siguientes reglas de funcionamiento:

- En las sesiones de la Mesa participarán hasta 10 personas por delegación, de los cuales hasta 5 serán plenipotenciarios quienes llevarán la vocería respectiva. Cada delegación estará compuesta hasta por 30 representantes.
- Con el fin de contribuir al desarrollo del proceso se podrán realizar consultas a expertos sobre los temas de la Agenda, una vez surtido el trámite correspondiente.
- Para garantizar la transparencia del proceso, la Mesa elaborará informes periódicos.
- Se establecerá un mecanismo para dar a conocer conjuntamente los avances de la Mesa. Las discusiones de la Mesa no se harán públicas.
- Se implementará una estrategia de difusión eficaz.
- Para garantizar la más amplia participación posible, se establecerá un mecanismo de recepción de propuestas sobre los puntos de la agenda de ciudadanos y organizaciones, por medios físicos o electrónicos. De común acuerdo y en un tiempo determinado, la Mesa podrá hacer consultas directas y recibir propuestas sobre dichos puntos, o delegar en un tercero la organización de espacios de participación.
- El Gobierno Nacional garantizará los recursos necesarios para el funcionamiento de la Mesa, que serán administrados de manera eficaz y transparente.

4

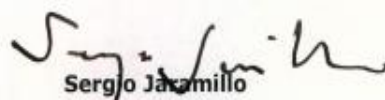
Handwritten notes and signatures: "DHN", "Sociedad General", "Hamp", "Ricardo", "Mhe", "Pomegran", "F.L.", "C.S.", "A.R.", "J.C.L.", "Elna", "A.P.", "52", "4", "F.L.", "C.S.", "A.R.", "J.C.L.", "Elna", "A.P.", "52", "4".

ANEXO 1: Acuerdo General para la terminación del conflicto y la construcción de una paz estable y duradera

8. La Mesa contará con la tecnología necesaria para adelantar el proceso.
9. Las conversaciones iniciarán con el punto Política de desarrollo agrario integral y se seguirá con el orden que la Mesa acuerde.
10. Las conversaciones se darán bajo el principio que nada está acordado hasta que todo esté acordado.

Firmado a los 26 días del mes de agosto de 2012, en La Habana, Cuba.

Por el Gobierno de la República de Colombia:

Sergio Jaramillo
Plenipotenciario

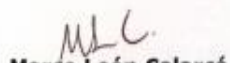

Frank Pearl
Plenipotenciario

Por las Fuerzas Armadas Revolucionarias de Colombia -Ejército del Pueblo:

Mauricio Jaramillo
Plenipotenciario

Ricardo Téllez
Plenipotenciario

Andrés París
Plenipotenciario

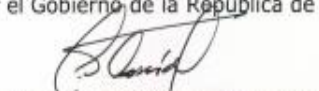

Marco León Calarcá

Hermes Aguilar

Sandra Ramírez

Testigos:

Por el Gobierno de la República de Cuba:

Carlos Fernández de Cossío

Abel García

Por el Gobierno de Noruega:

Dag Halvor Nylander

Vegar S. Brynildsen

ANEXO 1: Acuerdo General para la terminación del conflicto y la construcción de una paz estable y duradera

Por el Gobierno de la República de Colombia:

Enrique Santos C. Álvaro Alejandro Eder Jaime F. Avendaño

Lucía Jaramillo Ayerbe Elena Ambrosi

6

